

Франц

Листи
до Мілени

Зарубіжні авторські зібрання

Franz Kafka

Листи до Мілени. Лист батькові

«ОМІКО»

1920-1923

УДК 821.112.2(436)

ББК 84(4Авт)

Kafka F.

Листи до Мілени. Лист батькові / F. Kafka — «ОМІКО»,
1920-1923 — (Зарубіжні авторські зібрання)

Василя Масютина (1884-1955) вважають своїм українці й росіяни. І як художник він справді прислужився і тим, і тим. Але обидві свої фантазійні повісті написав українською. «Два з одного» була написана ще до Першої світової війни, випередивши повість М. Булгакова на схожу тему «Собаче серце», але видана у Львові в 1936-му, «Царівна Нефрета» була написана в 1919-му, а видана у Львові 1938 року. Повісті збурили тодішню пресу, клерикальні часописи побачили там розпусту і гостро заатакували автора й видавництво, називаючи їх «бруковими», тобто бульварними. В «Два з одного» професор вирощує з двох половин одного тіла дві різні особи, які не схожі одна на одну. А в «Царівні Нефреті» учений єгиптолог закохується в мумію єгипетської принцеси й намагається її оживити. «Царівна Нефрета» була неодноразово видана в Росії, де «руського художника и писателя» переклали... з української.

УДК 821.112.2(436)

ББК 84(4Авт)

© Kafka F., 1920-1923

© ОМІКО, 1920-1923

Содержание

Листи до Мілени	5
(Квітень 1920 р.)	5
(Квітень 1920 р.)	6
(Мерано, квітень 1920 р.)	7
(Мерано, кінець квітня 1920 р.)	8
(Меран, травень 1920 р.)	11
(Меран, травень 1920 р.)	13
(Меран, 29 травня 1920 р.)	14
(Меран, 30 травня 1920 р.)	16
(Меран, 31 травня 1920 р.)	19
(Меран, 1 червня 1920 р.)	21
(Меран, 2 червня 1920 р.)	22
(Меран, 3 червня 1920 р.)	24
(Меран, 3 червня 1920 р.)	26
(Меран, 4 червня 1920 р.)	27
(Меран, 4 червня 1920 р.)	28
(Меран, 5 червня 1920 р.)	29
(Меран, 5 червня, 1920 р.)	30
(Меран, 6 червня 1920 р.)	31
(Меран, 10 червня 1920 р.)	32
(Меран, 11 червня 1920 р.)	34
(Меран, 12 червня 1920 р.)	36
(Меран, 12 червня 1920 р.)	37
(Меран, 13 червня 1920 р.)	39
(Меран, 14 червня 1920 р.)	41
(Меран, 15 червня 1920 р.)	43
(Меран, 20 червня 1920 р.)	44
(Меран, 21 червня 1920 р.)	45
(Меран, 23 червня 1920 р.)	47
(Меран, 24 червня 1920 р.)	49
(Меран, 25 червня 1920 р.)	50
(Меран, 25 червня 1920 р.)	51
(Поштова листівка, поштовий штамп: Wien 29.VI.20)	52
[Прага, 4 липня 1920 р.]	53
(Прага, 4 липня 1920 р.)	54
(Прага, 4–5 липня 1920 р.)	55
(Прага, 5 липня 1920 р.)	56
(Прага, 5 липня 1920 р.)	58
(Прага, 6 липня 1920 р.)	60
(Прага, 6 липня 1920 р.)	61
(Прага, 6 липня 1920 р.)	62
(Прага, 7 липня 1920 р.)	63
Конец ознакомительного фрагмента.	64

Франц Кафка

Листи до Мілени

Лист батькові

Листи до Мілени

(Квітень 1920 р.)

Мерано-Унтермайс,¹ пансіон «Оттобург»

Дорога пані Мілено,

щойно ушух дощ, який падав два дні й одну ніч, ймовірно, лише ненадовго, – подія, втім, така, що її варто відсвяткувати, і з такої нагоди я пишу Вам. Дощ був, до речі, доволі стерпний, це через те, що навколо мене чужина, вона, щоправда, невелика, але гріє душу. Ви ж теж, якщо моє враження точне (недовге єдине напівніме побачення вочевидь у пам'яті не стерти), тішилися віденською чужиною; потім, можливо, все затьмарили обставини, але Ви теж радієте на чужину як таку? (Втім, це, напевно, недобра ознака, і краще б на неї не радіти.)

Живу я тут байдуже собі, ретельнішої турботи тлінне тіло навряд чи б і витримало, балкон моєї кімнати купається в зелені, оповитий, залитий квітучими кущами (дивна тут рослинність – в таку погоду, за якої в Празі вже і калюжі б позамерзали, перед моїм балконом лельом-полельом розкриваються квіти), і при цьому він увесь виповнений сонцем (або, точніше, повитим у низькі хмари небом, ось уже майже тиждень), ящірки і птах, – дивний мезальянс, – відвідують мене; о, як би я хотів подарувати Вам Мерано. Ви нещодавно написали, що «задиhaєтесь», образ тут цілком збігається зі змістом, а ці краї, можливо, бодай трохи все пом'якшили.

Зі щирими вітаннями,

Ваш Ф. Кафка

¹ Містечко, що з 1924 року є частиною міста Мерано, що у Південному Тиролі (тут і далі примітки перекладача).

(Квітень 1920 р.)

Мерано-Унтермайс, пансіон «Оттобург»

Дорога пані Мілено,

я послав Вам кілька рядків з Праги, а потім з Мерано. Відповіді не було. Втім, рядки мої, звичайно ж, не потребували якоїсь пильної відповіді, і якщо Ваше мовчання – це всього лише ознака відносних гараздів, які, ми знаємо, часто виражаються у нехоті до писання листів, то я цілком задоволений. Але ж можливо також – і тому я пишу знову, – що в тих рядках своїх я Вас чимось образив (яка у мене тоді проти моєї волі груба рука, коли це так) або, що було б куди гірше, та хвилинка перепочинку, про яку ви писали, знову позаду, і для Вас знову настали важкі дні. Щодо першого припущення мені сказати нічого, такий чужий мені цей намір, а все інше трохи ближче; що ж до другого не наважуюсь гадати, – та й як я можу гадати? – хочу тільки запитати: чому б Вам бодай ненадовго не виїхати з Відня? Ви ж не безпритульні, як інші. Можливо, прогулянка в Богемію додала б Вам сил? А якщо з якихось причин, мені невідомих, Ви не хочете в Богемію, то куди-небудь іще – може, незле було б навіть у Мерано? Ви бували в Мерано?

Отже, я очікую одного з двох. Або подальшого мовчання, це означає: «Не переймайтеся, у мене все гаразд»; або ж хоч декількох рядків.

Сердечно Ваш Кафка

Я раптом зрозумів, що, власне кажучи, не можу згадати в будь-яких подробицях Ваше обличчя. Бачу тільки, як Ви тоді проходили поміж столиків у кафе, прямуючи до виходу, Вашу фігуру, Вашу сукню – це все я бачу й досі.

Дорога пані Мілено,

серед віденської зневіри Ви працюєте над перекладом. Для мене це і зворушливо, і ганебно. Ви, напевно, встигли вже отримати лист від Вольфа,² принаймні деякий час тому він уже писав мені про такий лист. Новели «Вбивця», нібито оголошеної в якомусь каталозі, я не писав, це непорозуміння; але якщо вона, далєбі, краща, можливо, так воно і є.

Якщо судити з вашого останнього і передостаннього листів, тривоги й турботи, здається, геть цілком Вас відпустили, і я вельми цього Вам зичу – і Вам, і Вашому чоловікові. Пригадую, як одного недільного вечора кілька років тому брів набережною Франца Йозефа³ попід стінами будинків, і надібав на Вашого чоловіка: не краший на вигляд, він йшов мені назустріч, – двоє великих фахівців з головного болю, втім, кожен цілком на свій лад. Я уже не пам'ятаю, чи то ми пішли далі вдвох, чи так і розминулися, зрештою, мабуть, різниця не така вже й велика. Але все це минуло і має залишитися в глибинах минулого. Чи добре у Вас удома?

Зі щирими вітаннями,

Ваш Кафка

² Мова про Курта Августа Пауля Вольфа (1887–1963), німецького видавця, засновника видавництва «Kurt Wolff Verlag», що видавало здебільшого експресіоністську літературу й існувало з 1913-го до 1940 року.

³ Нині Набережна Бедржиха Сметани.

(Мерано, квітень 1920 р.)

Отже, легені. Цілий день я повертав цю думку в голові й так і сяк, ні про що інше думати не міг. Не те щоб хвороба надто мене налякала; напевно – я на це сподіваюсь, і Ваші натяки про це, здається, свідчать, – вона торкнулася Вас лише м'яко, але навіть і серйозне захворювання легенів (половина Західної Європи зараз має більш-менш ушкоджені легені), знайоме мені самому ось уже три роки, радше прислужилося мені, ніж зашкодило. Років зо три тому це почалося в мене посеред ночі: з горла пішла кров. Я встав з ліжка (і це замість лежати й далі, як я згодом дізнався з приписів), – те, що трапилося, мене схвилювало, як усе нове, але, звичайно, трохи і налякало; я підійшов до вікна, вистромився назовні, потім пройшов до умивальника, походив по кімнаті, сів на ліжку – кров цідилася невпинно. Але при цьому я не те щоб був нещасний – бо перегадом я чомусь ясно раптом усвідомив, що по трьох, та ні, чотирьох роках нічних я вперше – якщо, звичайно, кров зупиниться – зможу заснути. Незабаром усе припинилося (і відтоді не поверталось), тож залишок ночі я спав спокійно. Щоправда, вранці прийшла покоївка (я наймав тоді квартиру в Палаці Шенборнів), добра, мало не самовіддана, але напрочуд ділова дівчина, і, побачивши кров, сказала: «Pane doktore, s Vami to dlouho nepotrva». ⁴ Втім, я почувався краще, ніж звичайно, пішов у контору і лише по обіді подався до лікаря. Розповідати, що було далі, тут уже ні до чого. Що я хотів сказати: мене налякала не Ваша хвороба (тим більше що я, без кінця перебиваючи сам себе і перебираючи свої спогади, прозираю за всією Вашою тендітністю майже по-селянськи бадьору, міцну натуру і доходжу висновку: ні, Ви не хворі, це лише застереження, а не захворювання легенів), – так от, не це мене налякало, а думка про те, що мало б передувати такому зриву. Тут я для початку виключаю інше, про що Ви пишете: вітер у кишнях свище, тільки чай та яблука, щодня з другої до восьмої, – все це речі, яких я не розумію, і вони явно потребують усних роз'яснень. Від цього я, отже, зараз відволікаюся (але тільки в листі – бо забути таке неможливо) і думаю лише про пояснення, яке я тоді наготував для захворювання в моєму випадку і яке надається до багатьох випадків. Здавалося, мозок мій тоді просто не міг більше витерплювати покладені на нього турботи й муки. Він сказав: «Я здаюся; а якщо комусь таки важливо по змозі зберегти ціле, нехай полегшить мене від тягара, і тоді ми ще якийсь час протримаємось». Аж тут озвалися легені – їм, видно, нічого було втрачати. Ці перемовини між мозком і легеньми – без мого відома – були, напевно, жахливі.

І що ж Ви тепер робитимете? Скільки я розумію, трішки оберігати Вас – це річ мала. А те, що Вас треба трішки оберігати, має збагнути кожен, хто Вас любить, тут усі інші міркування повинні припнути язика. Отже, порятунок знайдено? Я ж сказав уже – але ні, не жартуватиму, в мене геть невесело на душі і не буде весело, доки Ви не напишете мені, чи вдалося Вам налагодити новий і здоровіший спосіб життя. Чому Ви на деякий час не поїдете з Відня – про це я вже не питаю по Вашому останньому листі, я все зрозумів, але ж і поблизу від Відня є чудові місця і багато де про Вас могли б пильно попіклуватись. Я не пишу сьогодні ні про що інше, нічого важливішого у мене немає в голові. Все інше – на завтра, зокрема і подяку за журнал: я був зворушений і посоромлений, засмучений і втішений. Ні, ще тільки про одне сьогодні: якщо Ви пожертвуєте бодай хвилиною Вашого сну заради перекладу, це буде все одно що навік мене проклясти. Бо коли одного разу дійде до суду, жодного особливого слідства не знадобиться, буде просто встановлено: він позбавив її сну. Тим самим я буду засуджений – і правом. Отже, я борюся і за себе, коли прошу Вас більше цього не робити.

Ваш Франц К.

⁴ «Пане докторе, Вам недовго лишилося жити» (чес.).

(Мерано, кінець квітня 1920 р.)

Дорога пані Мілено,

сьогодні я хочу писати про інше, але – не пишеться. Не те щоб я брав усе аж надто серйозно; якби це було так, я писав би по-іншому, але ж має десь стояти для Вас шезлонг у саду, в напівзатіненому куточку, і склянок десять молока під рукою, щоб відразу дотягнутися. Нехай це навіть буде у Відні, ну і що, тим більше влітку, тільки б не голодувати і не тривожитися. Невже немає нікого, хто б у цьому допоміг? А що каже лікар?

Коли я вийняв журнал з великого конверта, я був майже розчарований. Я хотів почути що-небудь про Вас, а не цей аж надто знайомий голос зі старої могили. Навіщо він встряв поміж нас? А потім я зрозумів, що він же нас і звів. Але, між іншим, для мене незбагненно, як Ви зважилися взяти на себе цю тяжку працю, і я глибоко зворушений тим, з якою вірністю Ви її зробили, речення за реченням; що така вірність і та чудова природна впевненість, з якою Ви її зберігаєте, можливі в чеській мові, я й гадки не мав. Невже німецька й чеська мови такі близькі? Але хай там як, сама розповідь, кажучи по честі, кепська та й годі; мені було б легше, дорога пані Мілено, довести Вам це рядок за рядком, і хіба що моя відразу пересилила б необхідність доказів. Те, що розповідь Вам сподобалася, природно, надає їй цінність, але і трохи затьмарює для мене картину світу. Досить про це. «Сільського лікаря» Ви отримаєте від Вольфа, я йому написав.

Звісно, я розумію чеську. Мені вже не раз хотілося запитати Вас, чому Ви не напишете мені якомусь чеською. Це зовсім не тому, що Ви не володієте німецькою мовою. Здебільшого володієте Ви нею блискуче, а якщо десь раптом виявиться, що ви нею не володієте, вона самохіть схиляється перед Вами, і тоді це особливо чудово; ось німець цього від своєї мови ніяк не очікує, тож особисто він не наважується писати. Але я б хотів почитати Вас чеською, це ж ваша мова, адже тільки там, у ній, уся Мілена (переклад про це свідчить), а тут хіба що Мілена віденська або та, що збирається до Відня. Отже, по чеськи, будь ласка. І надішліть свої фейлетони, про які Ви пишете. Нехай вони «убогі», Ви ж пробралися крізь мою повістину – до якого місця? Не знаю. Але раптом і я зможу, а вже якщо не зможу, що ж – так і залишусь й далі в найкращому упередженні з усіх можливих.

Ви питаєте про мої заручини. Я був заручений двічі (коли хочете, навіть тричі – бо ж двічі з однією і тією ж дівчиною⁵); отже, тричі я був за якихось кілька днів од шлюбу. Перша історія цілком позаду (там уже нове подружжя і, як я чув, з'явився малюк), друга ще жива, але без будь-яких намірів узяти шлюб, себто, власне, вже й не жива – або, точніше кажучи, живе тепер самостійним життям завдяки людям. Узагалі я в цьому випадку – та й в інших теж – дійшов висновку, що чоловіки, можливо, більше страждають або, якщо поглянути на справу інакше, виявляють меншу опірність, а ось жінки завжди страждають безвинно, і це не тому, що вони тут «неспроможні що-небудь вдіяти», а в прямому розумінні, хоча воно, напевно, врешті-решт виявляється тією-таки «неспромогою». Втім, ламати над цим голову ні до чого. Ти ніби силкуєшся розбити один-єдиний казан у пеклі; по-перше, це не вдається, а по-друге, якщо і вдасться, ти хоч і згориш сам у розтопленій лаві, що з нього хлюпне, та пекло все одно залишиться у всій своїй красі. Треба діяти інакше.

Але спочатку, в усякому разі, треба лягти в саду і спробувати скуштувати всієї розкоші, яка тільки можлива, з хвороби, особливо якщо це хвороба несправжня. А розкоші в ній багато.

Ваш Франц К.

⁵ Мова про Феліцію Бауер (1887–1960). Перший раз заручини зірвалися у серпні 1914 року, другий – 12 липня 1917 року, по чому у грудні знову дійшло до розриву.

* * *

Дорога пані Мілено,

скажу відразу – а то Ви, чого доброго, проти моєї волі вичитаєте це з мого листа: ось уже тижнів зо два мені дедалі дужче дошкуляють нічні, взагалі то я не роблю з цього трагедії, такі періоди приходять і йдуть, і для них завжди є навіть більше причин, ніж потрібно (це смішно, але, за Бедкером, одна з них – Меранське повітря⁶), – хоч ці причини іноді майже і не видно; хай там як, через усе це стаєш тупим, як колода, і нервовим, як лісовий звір.

Але хоч одна радість у мене є. Ви спали спокійно – нехай і «дивним чином», нехай ще вчора ви були «у нестямі», – але спали спокійно. Якщо вночі, отже, сон тікатиме від мене, я тепер знаю його дорогу – і прииму її. Та й нерозумно було б нарікати: адже з усіх створінь сон – найбезневинніше, а людина, яка не знає сну, – сама винна.

І ось цій людині, позбавленій сну, Ви дякуєте в своєму останньому листі. Якби хтось збоку прочитав його, він би, напевно, подумав: «Що за людина! Схоже, вона здолала зрушити гори». А тим часом людина нічого не зробила, пальцем не ворухнула (хіба що пером), харчується молоком і всякою всячиною (не завжди – хоч і часто – маючи під рукою «чай та яблука»), а в іншому пускає речі самопливом і дозволяє горам залишатися на своїх місцях. Ви знаєте історію першого успіху Достоєвського? Ця історія чимало в себе увібрала, і я наводжу її лише для зручності, через славетне ім'я, бо ж будь-яка історія, що трапилася по сусідству, а то і ще ближче, мала той-таки сенс. До речі, я вже і пам'ятаю-бо її лише приблизно – тим більше імена. Достоєвський писав у цей час свій перший роман «Бідні люди», а жив разом зі своїм другом, літератором Григор'євим.⁷ Той хоч і бачив місяцями купу списаних аркушів на столі, але манускрипт отримав у руки, лише коли роман був готовий. Він його прочитав, був у захваті і, ні слова не сказавши Достоєвському, відніс його знаменитому тоді критику Некрасову. О третій ночі у двері Достоєвського дзвонять. Вриваються Григор'єв з Некрасовим, кидаються до Д. з обіймами і поцілунками, Некрасов, який перше його не знав, називає його надією Росії, вони розмовляють годину, дві, головним чином про роман, і розходяться лише під ранок. Достоєвський, який потім назвав цю ніч найщасливішою у своєму житті, підходить до вікна, дивиться їм услід, не може стямитися і заливається сльозами. Почуття, що його охопило – він сам його потім описав, не пам'ятаю де, – було приблизно таке: «Що за чудові люди! Які добрі, які шляхетні! І який низький я сам. Якщо б вони могли заглянути в мою душу... Але ж якби я сказав їм – не повірили б». Те, що Достоєвський потім ще і вирішив ступати їм у сліди, – це вже химера, це останнє слово, яке залишає за собою непереможна юність, до розказаної історії це вже не має відношення, вона, отже, добігла кінця. Чи розумієте Ви, любя пані Мілено, таємний сенс цієї історії, непроникний для думки? На мою думку, він ось у чому: Григор'єв і Некрасов, якщо говорити взагалі, були, звичайно ж, не шляхетніші за Достоєвського, але Ви відмовтеся зараз від загального погляду (Достоєвському він-бо теж не потрібен був тієї ночі, та й що зиску від нього в кожному окремому випадку?), Ви слухайте тільки Достоєвського, і Ви перейметеся тоді переконанням, що Гр. і Н. справді були прекрасні, а Д. брудний, нескінченно низький, що він, звичайно ж, ніколи навіть і віддалено не доскочить до цих висот і вже тим більше мови бути не може про те, щоб віддячити Гр. і Н. за їх нечуване, незаслужене добродійство. Я буквально бачу їх з вікна – як вони даленіють і тим самим підтверджують свою недосяжність. На

⁶ Кафка згадує один із найвідоміших путівників того часу, де, зокрема, зазначено, що Мерано являє собою «вельми популярний курорт, з огляду на м'який клімат, серед пацієнтів, які страждають на легеневі хвороби, і навесні тут використовують сироватку, а восени – виноградне вино» (Southern Germany and Austria, Including the Eastern Alps, 1871. P. 240).

⁷ Кафка має на увазі, очевидно, Аполлона Григор'єва (1822–1864), російського поета, а також літературного й театрального критика. Проте насправді це помилка – Достоєвський ділив помешкання з письменником і мистецтвознавцем Дмитром Григоровичем (1822–1900), а Григор'єв написав одну з перших рецензій на роман «Бідні люди».

жаль, істинний сенс цієї історії розмивається великим ім'ям Достоевського. Куди мене завело
моє безсоння? Туди, у всякому разі, де я і залишаюся, щоб побажати Вам усього найкращого.
Ваш Франц К.

(Меран, травень 1920 р.)

Дорога пані Мілено,

всього кілька слів, завтра напевно напишу Вам знову; сьогодні ж я пишу тільки заради себе, тільки для того, щоб бодай щось зробити для себе, тільки щоб трохи відсунути враження від Вашого листа, інакше він переслідуватиме мене день і ніч. Ви дуже дивна, пані Мілено, живете там, у Відні, страждаєте від того і того і, крім того, ще знаходите час дивуватися, що іншим, мені, наприклад, живеться не з медом і що якусь ніч я сплю гірше, ніж попередню. У трьох тутешніх моїх приятельок (трьох сестричок, найстаршій – п'ять років) бачення розумніше, за будь-якої зручної і незручної нагоди, біля річки чи ні, вони силкувалися спихнути мене в воду, і зовсім не тому, що я якось їх скривдив, аж ніяк. Коли дорослі загрожують дітям такими речами, то це, зрозуміло, жарт і любов і означає приблизно таке: скажемо задля сміху що-небудь ну геть, абсолютно неможливе. Але діти беруть усе серйозно, і неможливе для них не існує, десять невдалих спроб зіпхнути тебе в воду не переконають їх, що і одинадцята закінчиться невдачею, бо вони не пам'ятають, що колись десять разів вони вхопили шилом патоки. Якщо наповнити дитячі слова і наміри знанням дорослих, стає моторошно. Коли така собі чотирирічна дівчинка, яка немовби і створена лише для того, щоб її цілували і мнули, а до того ж сильна, як ведмежа, і ще по-дитячому опецькувата, йде на тебе в атаку, а дві сестрички допомагають їй зліва і справа, і за спиною у тебе вже бильця, а щирий татусь цієї трійці і м'яка красива товстуля-мати (в колисці у неї четвертий) з посмішкою здалеку спостерігають за тим, що відбувається, і геть не квапляться тобі допомогти, – ти майже на краю загибелі, і годі описати, яким чином усе ж вдається врятуватися. Розумні або прозорливі діти намагалися скинути мене в воду просто так, можливо, тому, що вважали мене зайвим, непотрібним, але ж вони не знали ні Ваших листів, ані моїх відповідей.

Нехай Вас не лякають «добрі наміри» останнього листа. У мене був – тут це часто трапляється – період цілковитого безсоння, я записав цю історію, про яку часто розмірковував у зв'язку з Вами, але, коли закінчив, скроні і праворуч, і ліворуч так зчавило, що я вже не розумів до пуття, нащо її розповідав, до того ж заважала і безформна брила всього того, що я хотів сказати Вам на балконі, в гойдалці, тому мені нічого і не залишалось, крім як послатися на основне відчуття, та я і тепер ще не можу інакше.

У Вас є все, що я опублікував, крім останньої книжки «Сільський лікар», збірки невеликих оповідань, яку Вам надішле Вольф, у всякому разі тиждень тому я просив його про це в листі. У пресі немає нічого, і не пригадаю, щоб щось могло вийти. Хоч як Ви вчинили би з цими книгами і перекладами, все буде правильно, шкода, що вони не такі мені дорогі, щоб передача їх в Ваші руки по-справжньому висловила ту довіру, яку я до Вас маю. Зате я дуже радий, що за допомогою декількох зауважень з приводу «Паровичника», про які Ви просите, справді можу принести маленьку жертву; це буде передвістя тієї пекельної кари, яка полягає в тому, що необхідно ще раз перевірити своє життя поглядом пізнання, причому найгірше тут не перегляд явних переступів, а саме тих, які колись вважав спасеними.

Хоч би там що, а писати-таки добре і корисно, мені тепер спокійніше, ніж було дві години тому з Вашим листом на балконі, в гойдалці. Я лежав там, а за крок від мене горізнач упав якийсь жук, комашка відчайдушно намагалася підвестись і не могла, я б охоче допоміг жукові, адже це було геть легко: зробити крок і трохи його підштовхнути – чим не дієва допомога, але я забув про нього, читаючи Ваш лист, я не міг встати, лише якась ящірка знову привернула мою увагу до життя навколо, шлях ящірки лежав якраз через кузьку, яка вже зовсім затихла, – значить, сказав я собі, це була не дрібна невдача, а сутичка зі смертю, рідкісне видовище природної смерті живої тварини; та, коли ящірка уджигнула через жука, вона ненароком поставила

його на ноги, він, щоправда, ще хвилину-другу не ворушився, але потім любісінько побіг угору по стіні. Якимось чином це, мабуть, дещо мене осмілило, я встав, випив молока і написав Вам.

Ваш Франц К.

Отже, коментарі:

Колонка I, рядок 2 *arm* («рука») має тут також значення: «bedauernswert» («бідолашний»), але без особливого емоційного наголосу, симпатичного співчуття, що його Карл відчуває до своїх батьків, можливо, uboží,⁸ I 9 «вітри» трохи розкішніші, але, ймовірно, тут немає виходу; I 17 z dobré nálady a ponevad byl silný chlapec⁹ геть викреслено.

Ні, листа пошлю краще сьогодні, а завтра відправлю Вам свої зауваження, до речі, їх дуже небагато, на більшості сторінок їх узагалі нема, наче сама собою зрозуміла правдивість переказу знову і знову – коли я змічаю, що це зовсім не само собою зрозуміло, – дивує мене, майже жодної похибки, та й те через дрібниці, завжди міцне і рішуче розуміння. Я ось тільки не знаю, чи не поремствують на Вас чехи за цю вірність, яка мені в перекладі особливо мила (зовсім не в ім'я розповіді, але в ім'я мене самого); моє чеське відчуття мови, а воно у мене теж є, повністю задоволене, але вкрай упереджене. Принаймні, якщо хтось Вам це закине, постарайтеся врівноважити образу моєю вдячністю.

⁸ Жалюгідний (каліч. чес.).

⁹ «З гарного настрою і тому, що був сильним хлопцем» (каліч. чес.).

(Меран, травень 1920 р.)

Дорога пані Мілено,

(так, звернення це вже набридло, але в нашому ненадійному світі воно – один із тих поручнів, за які можуть вхопитися хворі, і якщо хапатися за поручень набридло, – це все одно ще не ознака одужання) я ніколи не жив серед німецького народу, німецька мова мені рідна по матері і тому для мене природна, проте чеська мені куди миліша, тим-то Ваш лист ніби розриває туманні завіси, я бачу Вас ясніше, рухи тіла, рук, такі швидкі, такі рішучі, це майже зустріч, – правда, коли я потім хочу звести очі, щоб побачити Ваше обличчя, то лист мій – оце пригода! – спалахує полум'ям, і я нічого не бачу, тільки полум'я.

Так можна спокуситися й повірити в виведений Вами закон Вашого існування. Те, що Ви не хочете, щоб Вас шкодували через цей, нібито навислий над Вами закон, цілком зрозуміло, бо незнання закону є не що інше, як високодумство і пересада (ja jsem ten který platí¹⁰); правда, приклади прояву цього закону, Вами наведені, обговоренню не підлягають, тут залишається тільки мовчки поцілувати Вам руку. Що ж до мене, я, звичайно, вірю у цей Ваш закон, я не вірю тільки, що він так уже й неприховано жорстоко і навіки поклав свій знак на Ваше життя; хоч він і одкровення, але одкровення в дорозі, а шлях нескінченний.

Однак незалежно від цього для людського земного обмеженого розуму жахливо уявляти Вас у тій розпеченій печі, в якій Ви живете. Я спробую говорити тільки про себе. Якщо розглядати все як якусь натяму шкільного завдання, то у Вас щодо мене були три можливості. Ви могли б, наприклад, нічого не розповідати мені про себе, але тоді ви позбавили б мене щастя знати Вас і – що ще важливіше – щастя перевіряти на цьому себе саму. Тож Вам не можна було критися переді мною. Ви могли б, далі, про щось промовчати, багато прикрасити – і тепер іще можете, – але я б за нинішнього стану речей це відчув, хоч і нічого не сказав би, і мені було б лише вдвічі боляче. Значить, і цього Вам не можна робити. Залишається тільки третя можливість: намагатися по змозі врятувати саму себе. І боязка надія на таку можливість прослизає-таки у Ваших листах. Я часто-густо тепер читаю в них про спокій і твердість, нерідко, щоправда, доводиться досі читати і про інше – а то навіть і про «reelní hrůza».¹¹

Того, що Ви повідомляєте про своє здоров'я (у мене воно гарне, тільки сплю я в цьому гірському повітрі погано), мені недостатньо. Діагноз лікаря я не вважаю надто вже сприятливим – точніше кажучи, він ні те ні се, і лише від Вашої поведінки залежить, як його витлумачити. Звичайно, всі лікарі – бовдури; втім, вони, напевно, і не дурніші за інших, але їхні амбіції смішні; хай там як, треба взяти до уваги, що варто нам тільки з ними зв'язатись, як вони дедалі відбігають розуму; але те, що лікар від Вас поки вимагає, не назвеш ні дуже дурним, ані неможливим. Неможливо лише, щоб Ви серйозно захворіли, і так воно і має залишитися неможливим. У чому змінилося Ваше життя після розмови з лікарем – ось найголовніше питання.

А тепер кілька другорядних питань – Ви дозволите? – Чому і відколи Ви сидите без грошей? Чи підтримуєте стосунки з родичами? (Я так думаю, бо якось ви дали мені адресу, з якої ви регулярно отримували пакунки, це скінчилося?) Чому Ви раніше, як Ви пишете, спілкувалися в Відні з багатьма людьми, а тепер ні з ким?

Свої фейлетони Ви не хочете мені надіслати; отже, не вірите, що я зможу правильно і доречно вписати ці фейлетони в той образ, який я собі про Вас склав. Гаразд, тоді я буду з цього погляду на Вас сердитий, що, втім, не біда, адже для збереження рівноваги навіть краще, якщо в одному куточку мого серця для Вас буде приготовлено дрібку сердитості.

Ваш Франц К.

¹⁰ Я той, до кого це стосується (чес.).

¹¹ «Справжній жах» (чес.).

(Меран, 29 травня 1920 р.)

Дорога пані Мілено,

день такий короткий, проведено його з Вами з деякими незначними дрібницями, і він уже добіг кінця. Залишається хіба що трохи часу, щоб написати справжній Мілені, позаяк ще справжніший цілий день вона пробула тут, у кімнаті, на балконі, в хмарах.

Звідки йде свіжість, настрої, безтурботність Вашого останнього листа? Щось змінилося? Або я помиляюсь і цьому сприяють буденні речі? Або Ви так добре володаєте собою, а заразом і всім цим? У чому ж тут річ?

Починається Ваш лист прямо як судовий документ, я серйозно так вважаю. І Ви маєте слухність, дорікаючи: «*či ne tak docela pravdu*»,¹² так само як Ви, по суті, мали рацію щодо «*dobře mīneno*». ¹³ Адже це само собою зрозуміло. Коли б я був стривожений так сильно і безперервно, як написав, то не витримав би у гойдалці і жодні перешкоди не завадили б мені вже за день з'явитися у Вашій кімнаті. Це єдина перевірка на правдивість, все інше – розмови, зокрема й ось це. Або апеляції до основоположного відчуття, але воно мовчить і сидить склавши руки.

Як же виходить, що всі ці смішні люди, ті, кого Ви описуєте (з любов'ю і тому чудово), потім той, хто ставить питання, і багато інших, Вам іще не набридли? Ви ж повинні скласти вирок, адже врешті-решт вирок складає саме жінка. (Легенда про Паріса дещо напускає туману, а й Паріс судить лише про те, вирок якої із богинь найвагоміший.) Річ-то, загалом, не в сміховинних дрібницях, можливо, сміховинне в них миттєве, а ставши частиною цілого, вони потім стануть серйозні і хороші, – чи не ця надія утримує Вас при тих людях? Хто може сказати, що йому відомі таємні думки судії, але мені здається, що Ви прощаєте сміховинні дрібниці як такі, розумієте їх, любите і Вашою любов'ю ушляхетнюєте. А тим часом ці сміховинні дрібниці суть не що інше, як зигзаги собачої біганини, тоді як господар прямує навпростець, ну не напролом звичайно, а якраз там, де проходить дорога. Однак у Вашій любові, напевно, все одно є сенс, я в цьому абсолютно впевнений (просто я не можу не питати і не вважати це дивним), і, тільки щоб підтвердити таку можливість, мені пригадуються слова одного з колег по роботі. Кілька років тому я часто плавав в човнику «душоубці» (*mařas*¹⁴) по Влтаві, піднімався на веслах угору річкою, а потім, розтягнувшись на весь зріст на дні, плів із примхи хвиль під мостами. Через мою худорбу згори, з мосту, видовище явно було вельми смішне. Так ось, той товариш по службі, який одного разу побачив мене з моста, так підсумував своє враження, перше досить підкресливши комізм ситуації: картина – як перед початком Страшного суду, коли вікна вже повідкривані, але мертві ще не повоскресали.

Зробив невелику прогулянку (не ту велику, про яку згадував і яка так і не відбулася) і майже три дні через (зовсім не неприємну) втому майже нічого не міг робити, навіть писати, тільки читав, лист, статті, і не по одному разу, вважаючи, що така проза існує, зрозуміло, не заради себе самої, а править за своєрідний дороговказ на шляху до людини, на шляху, яким ідеш дедалі щасливіший, поки в мить прозріння не усвідомлюєш, що нітрохи не просуваєшся вперед, просто й далі блукаєш у власному лабіринті, тільки у ще більшому, ніж зазвичай, хвилюванні і сум'ятті. Але хай там як, написала це не яка-небудь пересічна авторка. Після цього я маю до Ваших писань майже стільки ж довіри, як і до Вас самої. Чеською мовою (за мізерних моїх знань) мені відомий лише один зразок словесної музики – музика Божени Немцо-

¹² «Або не зовсім правильно» (чес.).

¹³ «Доброї думки» (чес.).

¹⁴ Легкий човен (чес.).

вої,¹⁵ і ось нова музика, але ріднить її з першою рішучість, пристрасть, витонченість і перш за все прозорливість розуму. Це зродили останні роки? Раніше Ви теж писали? Звичайно, Ви можете сказати, що я до смішного упереджений, і Ви маєте рацію, я безумовно упереджений, але лише через те, що я не просто вперше знайшов у цих (до речі, нерівних, подекуди позначених поганим впливом газети) нотатках, але знайшов знову. Неповноцінність мого судження Ви, однак, можете помітити відразу по тому, що я, зведений двома пасажами, вважаю Вашою і порізану статтю про моду. Я б із великим задоволенням залишив ці витинки в себе, щоб принаймні показати їх своїй сестрі, але, що вони потрібні Вам негайно, то докладаю їх до листа, до того ж по краях я бачу підрахунки. Вашого чоловіка я все ж оцінював інакше. У колі завсідників кав'ярні він здавався мені найпоступливішим, найтямковитішим, найспокійнішим, чи не перебільшено по-батьківському турботливим, утім, і закритим, але не до такої міри, щоб це усунуло вищеозначені риси. Я завжди ставився до нього з повагою, а познайомитися з ним ближче не мав ні нагоди, ні здатності, але друзі, надто ж Макс Брод, були про нього високої думки, і, думаючи про нього, я постійно про це пам'ятав. Свого часу мені особливо подобалося його дивацтво: у будь-якій кав'ярні йому по кілька разів за вечір телефонували. Схоже, хтось, замість спати, сидів біля апарата, дрімав, поклавши голову на спинку фотеля, і час від часу в паніці прокидався, щоб зателефонувати. Мені так зрозумілий цей стан, що, напевно, я тільки тому про це і пишу. Поза цим я визнаю рацію Сташі;¹⁶ у всьому, мені недосяжному, я визнаю рацію, тільки коли ніхто не стежить, я крадькома визнаю більшу рацію Сташі.

Ваш Франц К.

Як ви думаєте? Чи вдасться мені ще до неділі отримати лист? Можливість є ж. Але ця пристрасть до листів просто безглузда. Хіба мало одного листа, однієї звісточки? Звичайно досить, і все ж відкидаєшся на спинку гойдалки, і п'єш ці листи, і знаєш тільки, що так би і пив їх безпересталь. Поясніть це, Мілено, вчителько!

¹⁵ *Божена Немцова* (уродж. – Барбора Панклова; 1820–1862) – славетна чеська письменниця.

¹⁶ Мова про Сташу Їловську (1898–1955), перекладачку і близьку подругу Єсенської.

(Меран, 30 травня 1920 р.)

Як ідуть справи з Вашим знанням людей, Мілено?

Іноді я вже починаю в ньому сумніватися, наприклад коли Ви пишете про Верфеля; у Ваших рядках звучить і любов (і, може, тільки любов), але любов не зовсім розуміють; якщо, однак, забути про все, що собою являє Верфель як чоловік, і закидати йому огрядність (до речі, і цей докір я вважаю несправедливим, – як на мене, Верфель з кожним роком гарнішає і милішає, щоправда, ми бачимося лише мигцем), хіба не відомо Вам, що тільки товстуні і заслуговують на довіру? Тільки в цих грубесних посудинах усе доварюється до готовості, тільки ці капіталісти повітряного простору забезпечені від турбот і божевілля, наскільки це взагалі можливо для людини, вони можуть спокійно займатися своїм ділом, і лише від них одних, як хтось одного разу сказав, є пуття на землі як від її справжніх громадян, бо на півночі вони зігрівають, а на півдні дають тінь. (Можна, звичайно, сказати і навпаки, але тоді це буде неправда.) *(слів із 40 написано нечітко)*

Тепер про єврейство. Ви питаєте мене, чи не єврей я; може, це просто жарт, а може, Ви хочете лише дізнатися, чи не з тих я, бува, заляканих євреїв; але ж Ви пражанка і тому з цього погляду не можете бути такою ж наївною, як, скажімо, Матильда, дружина Гайне. До речі, чи знаєте Ви цю історію? Взагалі-то у мене знайшлося б що важливіше Вам розповісти, та ще я напевно собі ж якось і нашкоджу – не самою історією, а тим, що її розповідаю; але ж Вам цікаво буде почути від мене для різноманітності що-небудь веселе. Майснер,¹⁷ німецький поет з Богемії, не єврей, розповідає цю історію у своїх спогадах. Матильда завжди дратувала його своїми вихватками проти німців: і єхидні вони, і зарозумілі, і самовпевнені, і дріб'язкові, і нав'язливі – коротше кажучи, нестерпний народ! Майснер одного разу не витримав і сказав: «Але ж ви зовсім не знаєте німців! Гайнріх спілкується тільки з німецькими журналістами, а вони тут у Парижі всі євреї». – «Ах, – каже Матильда, – всюди ви перебираєте через край. Один-другий серед них, можливо, і знайдеться, наприклад, Зейферт...» – «Ні, – мовить Майснер, – він тут єдиний не єврей». – «Це ж як? – дивується Матильда. – Ось Ейтелес – він що, єврей?» (А це був могутній білявий здоровань.) – «Ще й який!» – відказує Майснер. «А Бамбергер?» – «Він теж». – «А Амштайн?» – «І він». Так вони перебрали всіх знайомих. Зрештою, Матильда розлютилась і сказала: «Ви просто мене морочите. Скажіть іще насамкінець, що Кон теж єврейське прізвище, але ж Кон – зять Гайнріха, а Гайнріх – лютеранин». На це вже Майснеру було нічого заперечити. – Хай там як, Ви, схоже, не боїтесь євреїв. Щодо нинішнього і попереднього покоління євреїв у наших містах це майже геройство, і – киньте жарти далеко! – якщо чисте юне створіння говорить своїм батькам: «Пустіть мене!» – і йде до єврея, це куди вагоміша подія, ніж вихід Орлеанської діви зі свого села.

У такому разі Ви, звичайно, має право картати євреїв за надмірну заляканість, хоча такий закид свідчить більше про теоретичне, ніж про практичне знання людей; теоретичне – тому що, по-перше, цей закид, судячи з Вашого ж, як і раніше опису, анітрохи не зачіпає Вашого чоловіка; по-друге, він, судячи з мого досвіду, такий, що не зачіпає і більшість євреїв; по-третє, він зачіпає лише окремі екземпляри, але вже їх вельми сильно, – наприклад, мене. Найдивовижніше тут – що докір несправедливий щодо більшості. Здавалося б, загальне почуття невпевненості у євреїв (тут і невпевненість внутрішня, і невпевненість в оточенні, серед громадян) має робити більш ніж зрозумілою їхню звичку вважати своїм лише те, що схоплено руками або зубами; тільки міцна хватка дає їм право на життя, адже варто було б їм одного разу щось прогавити, і воно до них вже ніколи не повернеться, а тихо-мирно попливе від них. З найне-

¹⁷ Мова про Альфреда Майснера (1822–1885), німецькомовного чеського письменника і поета, онука письменника Августа Готтліба Майснера.

сподіваніших боків євреям загрожує небезпека – чи, щоб бути точніше, залишимо небезпеки і скажемо: «їм загрожують загрози». Ось один приклад, що стосується Вас, і лежить він на поверхні. Щоправда, я, здається, обіцяв свого часу мовчати (тоді я ще ледь був знайомий з Вами), але без жодних докорів сумління розповім Вам про це, бо нічого нового Ви не дізнаєтеся, зате оцініте любов своїх рідних, а імен та деталей я не наводитиму, я їх уже не пам'ятаю. Найменша моя сестра збиралася заміж за чеха, християнина, він одного разу обмовився однієї Вашій родичці про свій намір одружитися на єврейці, а та сказала: «Зв'язуватися з євреями? Хай Бог милує! Ось послухайте: наша Мілена...» і т. ін.

Куди я мав намір Вас з усім цим вивести? Я трішки заблукав, але це нічого, бо, сподіваюся, Ви йшли зі мною і ми заблукали разом. До речі, що найпрекрасніше в Вашому перекладі – це його вірність (лайте мене за цю «вірність» скільки завгодно, Ви все можете, але сваритися, напевно, вдається Вам найкраще, я хотів би бути Вашим учнем і весь час робити помилки, тільки щоб Ви весь час мене ляляли; сидиш за партою, ледь наважуєшся звести очі, а Ви нахиляєтеся над зошитом, і весь час миготить Ваш палець, тицяючи в помилки, – так же, так?), – отже, переклад «вірний», і у мене таке відчуття, що я вів Вас за руку похмурими, низькими, страшними, відразливими підземними ходами і переходами своєї історії, майже нескінченними (тому і речення нескінченні, хіба Ви це не зрозуміли?), майже нескінченно (Ви сказали, тільки два місяці?), а потім по виході, при світлі дня, як я сподіваюся, виявив у себе достатньо здорового глузду, щоб зникнути без сліду.

Це мені знак закінчити на сьогодні, відпустити на сьогодні благословенну руку. Завтра я напишу знову і поясню, чому я – скільки я можу за себе ручитися – не приїду до Відня, і я не заспокоюся, доки Ви не скажете: він має рацію.

Ваш Ф.

Будь ласка, пишіть адресу розбірніше; коли лист Ваш уже в конверті, він уже майже моя власність, і Вам треба поступувати з чужою власністю дбайливіше, з більшою відповідальністю. Так.¹⁸

До речі, у мене теж таке враження, абсолютно несвідоме, що один із моїх листів загубився. Острах перед євреями! Іншого треба боятися – що листи безпечно дійдуть!

Зараз я скажу ще одну дурницю з цього ж приводу, вірніше, дурість полягає в тому, що я говорю те, що вважаю правильним, не беручи до уваги, що мені це шкодить. А на додачу ще й Мілена міркує про острах, штовхає мене в груди або запитує про те, що в чеській і за жестом, і за звучанням абсолютно однаково: *jste žid?*¹⁹ Хіба Ви не бачите, як у цьому «*jste*» кулак замахується, [...*одне слово нечітке...*] збираючи мускульну силу? А потім у «*žid*» завдає радісного, безпомилкового, спрямованого вперед удару? Так нерідко чеська мова опосередковано впливає на німецьке вухо. Наприклад, Ви якось запитали, як це я примудряюся узалежити своє перебування тут від письма, і негайно ж самі відповіли: «*necháru*».²⁰ [Дивне слово в чеській, а понад те у Вашій мові, таке суворе, байдуже, холодне, економне, а головне – схоже на Лускунчик, тричі на цьому слові щелепи клацають, точніше сказати: перший склад намагається схопити горіх, другий склад відкриває рот ширше, тепер горіх цілком туди входить, і, нарешті, третій розколює шкаралупу, чуєте зуби? Особливо це рішуче стуляння губ у кінці наказує іншому будь-яке, протилежне пояснення, що часом дуже навіть непогано, наприклад, коли інший такий балакучий, як я зараз. На що базіка знову-таки, виправдовуючись, каже: «Язик як на коворті гуляє тільки тоді, коли трішки радієш».]

¹⁸ В оригіналі чеською.

¹⁹ Ви – єврей? (Чес.)

²⁰ «Не розумію» (чес.).

До речі, листа від Вас нині не було. А що я, власне, хотів насамкінець сказати, досі так і не сказав. Іншим разом. Мені дуже, дуже хочеться почути завтра що-небудь від Вас, адже останні слова, які я почув від Вас, перш ніж зачинилися двері – усі зачинювані двері огидні, – були жахливі.

Ваш Ф.

Цілком можливо, що три склади означають також три рухи апостола на годиннику Праги.²¹

Прибуття, Поява, Сердите зникнення.

²¹ Мова про знані куранти на Староміській площі, встановлені 1410 року. У XVII столітті до оздобы Празьких курантів додали рухомі фігурки. Фігурки апостолів додано в ході капітального ремонту 1865–1866 років.

(Меран, 31 травня 1920 р.)

Понеділок

Отже, обіцяне вчора пояснення.

Я не хочу (Мілено, допоможіть мені! Постарайтеся зрозуміти більше, ніж я говорю!), не хочу (але не подумайте тут, що я заікаюся), не хочу приїздити до Відня, бо мій слабкий дух не витримає би такої напруги. Я хворий духом, а захворювання легень – лише наслідок того, що духовна хвороба вийшла з берегів. Я хворий так ось уже років чотири-п'ять, з часу моїх двох заручин. (Усе ніяк не міг пояснити собі безтурботно веселий тон Вашого останнього листа, тільки потім зрозумів: я постійно забуваю, що Ви ще такі молоді, Вам, напевно, і двадцяти п'яти ще немає, а може, лише двадцять три.

Мені тридцять сім, майже тридцять вісім, я майже на ціле юне покоління старший за Вас, майже сивий від старечих ночей і мігрені.) Не розгортатиму перед Вами всю цю довгу історію з її воістину густими нетрями подробиць, яких я і зараз боюся як дитина, тільки без дитячого дару забуття. Загальним для всіх трьох заручин було те, що в усьому був винен я, винен безперечно, обох дівчат я зробив нещасними, а саме (тут я говорю тільки про першу, про другу не можу говорити, вона дуже вразлива, кожне слово, навіть найдобріше, завдало б їй жахливої образи, і я її розумію) – а саме лише тому, що я всупереч усім її старанням (а вона, варто було мені побажати, принесла б, напевно, себе в жертву) не міг бути весь час веселим, спокійним, рішучим – у загальному, готовим до шлюбу, хоча я знову і знову, і з власної волі, обіцяв їй це, хоча я часом відчайдушно бував закоханий у неї, хоча нічого не було для мене бажанішим, ніж шлюб як такий. Майже п'ять років я безперервно її (або, якщо завгодно, себе) лупцював; на щастя, вона виявилася непохитною – суміш пруссацтва і єврейства, суміш сильна, переможна. Я не був такий міцний; правда, їй доводилося тільки страждати, а я одночасно і завдавав удари, і страждав.

– Усе, більше писати не можу, пояснювати – теж, хоча я щойно взявся описувати духовну хворобу і збирався навести інші причини, з яких не можу приїхати, – прийшла телеграма: «Відносно зустрічі Карлсбаді прошу письмового повідомлення». Зізнаюся, коли я її розкривав, вона зробила жахливе обличчя, хоча за нею стоїть найсамовідданіше, найтихіше, найскромніше створіння і хоча все, власне, бере початок у моїх власних намірах. Зараз мені цього не пояснити, адже не можу ж я посилатися на опис хвороби. Ясно поки одне: в понеділок я звідси їду; часом я дивлюся на телеграму і не здолаю до пуття її прочитати, в ній немов присутній тайнопис, який стирає верхні письмена і каже: їдь через Відень! – очевидний наказ, але без остраху наказів. Я цього не зроблю, навіть на найпозверховіший погляд безглуздо – їхати не короткою дорогою через Мюнхен, а вдвічі довшою через Лінц, та ще й роблячи гак через Відень. Роблю пробу: горобець на балконі чекає, що я кину йому хліб зі столу на балкон, натомість я кидаю хліб біля себе, в середині кімнати, на підлогу. Він лишається зовні і бачить у напівтемряві свою улюблену їжу, яка неймовірно його притягує, він стріпується, він уже скоріше тут, ніж там, але тут темрява, а з хлібом я, таємна сила. А проте він перескакує через поріг, робить іще стрибок інший, на більше не наважується, раптово лякається і летить геть. Але які сили ховаються в цій непоказній пташці – трохи згодом горобець знову тут, вивчає обстановку, я підсипаю ще крихт, щоб полегшити йому справу, і – якби я не злякав його навмисно-ненавмисно (так діє таємна міць) непримітним рухом – він доскочив би собі хліба.

Що ж, у кінці червня моя відпустка добігає кінця, і для переходу – до того ж тут уже стає занадто спекотно, що, втім, саме по собі мені б і не завадило, – я хочу пожити ще де-інде

за містом. Вона теж збиралася приїхати, і ми там зустрінемося, я залишуся там на кілька днів і, можливо, проведу ще кілька днів із батьками в Константинсбаді,²² а потім поїду в Прагу; розважаючи над цими поїздками і порівнюючи їх зі станом моєї голови, я відчуваю щось таке, як, напевно, Наполеон, якби він, накидаючи плани російської кампанії, заздалегідь точно знав її результат.

Під той час, коли від Вас прийшов перший лист, по-моєму, це було незадовго до запланованого весілля (плани якого, наприклад, були цілком і повністю справою моїх рук), я зрадів і показав його їй. Згодом – ні, досить, ні слова більше, і цей лист я не рватиму, звички в нас подібні, тільки у мене під рукою немає печі, і я, майже жахаючись, думаю, що цілком міг послати на зворотному боці такого розпочатого листа записку тій дівчині.

Але це несуттєво, я і без телеграми не зміг би приїхати до Відня, навпаки, телеграма – це швидше аргумент на користь поїздки. Я напевно не приїду, а якщо все-таки – цього не станеться – раптом, собі на жах, опинюся в Відні, мені знадобляться не сніданок і не вечеря, а скоріше ноші, щоб ненадовго на них прилягти.

Бувайте здорові, тутешній тиждень не буде легким.

Ваш Ф.

Якби Ви бодай раз черкнули мені слівце в Карлсбад, до зажадання... Ні, спершу краще в Прагу.

Що це за неймовірні школи, де Ви викладаєте, дві сотні учнів, п'ять десятків учнів. Хотілося б мені посидіти біля вікна в останньому ряду, цілий урок, тоді я відмовлюся від жодного побачення з Вами (яке, до речі, і без того не відбудеться), відмовлюся від усіх поїздок – досить, цей білий папір, якому кінця-краю немає, пече очі, тим-то і пишеш.

* * *

Це було після обіду, зараз без трошки одинадцята. Я влаштував усе так, як тієї миті було єдино можливо. Телеграфував до Праги, що не зможу приїхати в Карлсбад, поясню це нервовим розладом, що, з одного боку, дуже вірно, з іншого ж – не вельми послідовно, адже саме через ці розлади я раніше і збирався в Карлсбад. Ось так я граю з живою людиною. Але інакше я не можу, бо ж у Карлсбаді я б не зміг ні говорити, ні мовчати, точніше: я б говорив, навіть мовчки, адже я нині – одне-єдине слово. Поїду я тепер абсолютно не через Відень, а в понеділок через Мюнхен, куди – не знаю, в Карлсбад, у Марієнбад, у всякому разі один. Можливо, я Вам писатиму, листи ж від Вас отримаю тільки в Празі, тільки за три тижні.

²² Мова про Константинові Лазні (Konstantinovy Lázně) – курортне селище на заході Чехії, приблизно за 40 км на північний захід від міста Пльзень і 60 км на південний схід від курорту Карлові Вари.

(Меран, 1 червня 1920 р.)

Вівторок

Вважаю: написано в суботу і, незважаючи на неділю, отримано вже у вівторок опівдні, вихоплено у вівторок з рук листоноші, до чого ж чудовий поштовий зв'язок, а я в понеділок поїду і втрачу його.

Як мило з Вашого боку, що Ви турбуєтеся, Вам бракує листів, так, минулого тижня я кілька днів не писав, але, починаючи з суботи, пишу щодня, так що Ви отримаєте три листи, порівняно з якими безлистовний час здасться Вам щастям. Ви зрозумієте, що всі Ваші побоювання цілком виправдані, себто що я вельми сердитий на Вас узагалі і що особливо у Ваших листах багато мені зовсім не сподобалося, що фейлетони мене дратували і ін. Ні, Мілено, цього всього Вам боятися нема чого, але тремтіть перед протилежністю!

Як чудово, що я отримав Ваш лист і мушу відповідати Вам на безсонну голову. Не знаю, що написати, просто блукаю тут між рядків, під світлом Ваших очей, у диханні Ваших губ, немов прекрасного щасливого дня, який залишається прекрасним і щасливим, хоча голова болить від втоми, а в понеділок треба буде їхати звідси через Мюнхен.

Ваш Ф.

Через мене Ви бігом, що духу тікали додому? Так, але хіба Ви не хворі і хіба я більше про Вас не тривожуся? Справді, я більше не турбуюся – ні, я знову перебільшую, як тоді, але тривожуся я так, ніби Ви перебуваєте тут під моїм наглядом, немов я п'ю молоко і одночасно співаю їм Вас, дихаю повітрям, яке летить до мене із саду, і одночасно зміцнюю ним Вас, ні, цього обмаль, я куди більше зміцнюю ним Вас, аніж себе.

Ймовірно, з кількох причин поїду я не в понеділок, а трохи пізніше. Але в такому разі прямо в Прагу знедавна ходить прямий швидкий потяг Боцен-Мюнхен-Прага. Якщо Ви хочете писнути мені ще кілька слів, то цілком можете це зробити; якщо Ваш лист мене не застане, його перешлють мені в Прагу.

Залишайтеся добрі до мене!

Ф.

Усе ж таки людина – зразок дурості. Я читаю книгу про Тибет, доходжу до опису селища в горах на кордоні з Тибетом, і раптом на серці стає важко, таким невтішно сиротливим видається мені там це село, таке далеке від Відня. Причому дурістю я називаю те, що Тибет далеко від Відня. Хіба ж далеко?

(Меран, 2 червня 1920 р.)

Середа

Сьогодні в обід прийшли відразу два листи від Вас; їх би не читати, а розкласти на столі, заховати в них обличчя і втратити розум. Але тут-то і з'ясовується, як це добре, що ти його вже майже втратив, бо за залишок потім чіпляєшся щонайдовше. І тому мої 38 єврейських років говорять перед лицем Ваших 24 християнських.

Як же воно так? Куди дивилися світові закони і вся небесна поліція? Тобі 38 років, і ти так утомився, як, напевно, від віку взагалі не втомлюються. Вірніше сказати, ти зовсім не втомився, а став неспокійним, ти зайвого кроку боїшся ступити на цій землі, що рясніє пастками, і тому у тебе фактично весь час обидві ноги в повітрі; ти не втомився, а тільки боїшся страшної втоми, яка змінить цей страшний неспокій і яку (адже ти єврей і знаєш, що таке страх) можна уявити собі – в кращому випадку – як тваринне животіння, з тупим ідіотським поглядом, у садку божевільні позаду Карлової площі.

Добре, ось ти такий. Не в один бій примудрився ти вплутатися, зробив при цьому нещасним і друга, і ворога (а навколо ж були навіть суцільно друзі, милі, добрі люди, не вороги), ставши при цьому вже інвалідом, з тих, кого кидає в тремтіння один вид іграшкового пістолета, і ось раптом, раптом ти ніби покликаний звести великий бій в ім'я звільнення світу. Чи не дивно все це?

Згадай також, що, напевно, найкращою порою у твоєму житті, про яку ти, власне, нікому ще по-справжньому не розповідав, були ті вісім місяців у селі два роки тому, коли ти, вважаючи, що вже підбив усьому підсумок, зосередився тільки на самому в тобі безсумнівному і почувався вільним – без листів, без цього зтяжкого п'ятирічного листування з Берліном, під крилом твоєї хвороби – і при цьому тобі зовсім не багато треба було в собі міняти, просто твердішою рисою обвести колишні тонкі контури твого ества (адже лице твоє під сивим волоссям майже не змінилося, відколи тобі було шість років).

Що це був не кінець, ти, на жаль, зрозумів за останні півтора року, і тут ти падаєш так, що нижче майже нікуди (я не беру до уваги останню осінь, коли я чесно вів боротьбу за шлюб), і потягнув за собою іншу людину, милу і добру дівчину, зразок жертвовного самозречення, – о, нижче впасти нікуди, жодного виходу, і в безодні теж.

Добре, і ось тебе кличе Мілена, і голос її з рівною силою проникає в розум і серце. Мілена, звичайно, тебе не знає, наскільки кілька твоїх оповідань і листів засліпили її; вона як море – в ній та ж сила, що і в морі з його водною громадою, але в невіданні своєму ця стихія спадає на тебе всією своєю міццю, підкоряючись волі мертвого, а головне, далекого місяця. Вона тебе не знає, але, можливо, передчуває істину, коли кличе тебе. Адже в тому, що твоя реальна присутність уже не засліпить її, ти можеш бути впевнений. Чи не тому, ніжна душе, ти не хочеш прийти на поклик, що саме цього і боїшся?

Але якщо навіть визнати, що у тебе є сотня інших внутрішніх причин для відмови (а вони справді є) і, крім того, одна зовнішня: ти ж не зможеш говорити з Міленою або бачити її, коли чоловіка при цьому не буде, – навіть якщо визнати все це, залишаються ще два міркування.

По-перше, варто тобі пообіцяти приїхати, як Мілені, можливо, вже і відхочеться, щоб ти приїздив, – причина тут буде не в нерішучості, ні, а в природній втомі, – і вона з задоволенням і полегшенням відпустить тебе на всі чотири сторони.

А по-друге – ну що ж, їдь до Відня! Мілена ж думає тільки про те, як відчиняться двері. Вони, звичайно, відчиняться, а далі що? У дверях стоятиме худий здоровань із привітною усмішкою на обличчі (усміхатиметься він безупинно, це у нього від старої тітоньки, вона теж

постійно усміхалась, і в обох випадках це не навмисно, а просто від збентеження) – і сяде потім, куди вкажуть. Тут, власне, і буде кінець всієї урочистості і святковості, бо говорити він навряд чи зможе, для цього в ньому замало життєвих сил (мій тутешній новий сусід по столу сказав учора з приводу вегетаріанської дієти свого німого побратима: «Як на мене, для розумової роботи м'ясна їжа просто необхідна») – і він навіть щасливий не буде, йому і для цього бракує життєвих сил.

Бачите, Мілено, я говорю відверто. Але Ви розумні, Ви відразу помітили, що хоч я і говорю правду (всю – безумовно і як на сповіді), але говорю занадто відверто. Я міг би приїхати без цього попередження і за дві секунди Вас розчарувати. Якщо я так не вчинив, то це зайвий доказ моєї правдивості – моєї слабкості.

Я залишуся тут ще на два тижні – головним чином тому, що соромлюсь і боюся повернутися з такими мізерними результатами лікування. Будинки і, що найприкріше, на службі від цієї моєї лікувальної відпустки очікують мало не одужання. Болісні ці питання: «Ну, скільки ти додав?» (А ти все худнеш і худнеш.) «Не економ на їжі!» (Це натяк на мою скупість – а я плачу за пансіон, а їсти не можу.) І інші схожі жарти.

Є ще багато чого сказати, але тоді лист не скінчиться взагалі. Так, ось тільки ще що: якщо до кінця цих двох тижнів Ви ще так само твердо, як у п'ятницю, хотітимете, щоб я приїхав, – я приїду.

Ваш Ф.

(Меран, 3 червня 1920 р.)

Четвер

Бачите, Мілено: ранок, я лежу в гойдалці, роздягнений, наполовину на сонці, наполовину в тіні, після майже безсонної ночі; чи міг я заснути, якщо я, занадто легкий для сну, весь час кружляв над Вами, якщо я справді, точнісінько як Ви пишете, був нажаханий тим, що «пливе до мене в руки», нажаханий в тому розумінні, в якому були нажахані, за розповідями, пророки, що були слабкими дітьми (вже чи ще, в даному разі байдуже) і раптом почули голос, який їх закликав, і жажнулись, і не хотіли, і упиралися ногами в землю, охоплені страхом, який розриває мозок, – але ж вони і раніше чули голоси, але тут не могли зрозуміти, чому саме цей голос звучить так жахливо, чи слух їхній занадто слабкий, чи голос занадто могутній, – і не розуміли також, будучи дітьми, що голос уже здобув перемогу й окублився в них саме завдяки цьому наперед посланому вішому страху, ними випробуваному, – хоча саме по собі це ще нічого не говорить про їхній пророцький дар, бо голос чує багато, а ось чи гідні вони його, це, якщо дивитися неупереджено, ще питання, і безпеки заради краще відразу відповісти на нього суворим і рішучим «ні», – загалом, ось так я лежав, коли прийшли обидва Ваших листи.

Одна риса, здається, у нас спільна, Мілено: ми такі боязкі і залякані, кожен лист вже інший, майже кожне страшисться переднішого, а ще більше – у відповідь. Ви ж бо за своєю природою не такі, це відразу видно, а я – можливо, навіть і я своєю натурою не такий, але це майже стало натурою і проходить лише в припливі відчаю, хіба що ще в гніві і – не забути – в страху.

Іноді в мене таке враження, що у нас із Вами загальна кімната з двома дверима, розташованими одні проти одних, кожен тримається за ручку, і трохи в одного здригнуться вії, як інший уже вислизає у двері, а варто першому сказати ще бодай слово, інший напевно наступної миті закриє за собою двері, та й шукай вітру в полі. Він, звичайно ж, відкриє двері знову, бо цю їхню кімнату, напевно, і покинути-бо неможливо. Якби перший не був двійником другого, він був би спокійніший, він удавав, що і не дивиться в той бік, не поспішаючи прибирати у кімнаті, наче вона нічим не відрізняється від усіх інших, – а він натомість робить те ж саме біля своїх дверей, а іншого разу вони навіть обидва опиняються за дверима, і ось прекрасна кімната порожня.

З цього впливають болісні непорозуміння. Ви скажіть, Мілено, що з деяких моїх листів, як їх не крути, нічого не витрусиш, але ж усе це, якщо я не помиляюся, саме ті самі листи, в яких я був такий близький до Вас, так гамував свою кров (і Вашу теж), і така була в них лісова глиб, таке заспокоєння в спокої, коли і справді не хочеться говорити нічого іншого, крім того лише, що крізь верхівки дерев видно небо, і це все, а за годину повторюєш те ж саме, – хоча, Ви маєте рацію, в цьому «ani jediné slovo, které by nebylo velmi dobře uváženo».²³ Таке блаженство і триває недовго, хіба що мить, – і знову сурмить у свої труби безсонна ніч.

Подумайте також про те, Мілено, як я прийшов до Вас, яку зробив тридцятивосьмирічну мандрівку (а що я – єврей, то вона тривала ще довше), і коли я на нібито випадковому повороті дороги раптом бачу Вас, ту, кого ніколи і не мріяв побачити, а вже тим більше тепер, з таким запізненням, – тоді, Мілено, не можу я кричати, ніщо не кричить у мені, і тисячу дурниць не можу говорити, їх немає в мені (якщо відволіктися зараз від іншої дурниці, якої в мені достатньо), і про те, що я впав на коліна, я дізнаюся, напевно, лише з того, що раптом бачу прямо перед очима Ваші ноги і торкаюся їх.

²³ «Жодного слова, яке б не було ретельно зважене» (чес.).

І не вимагайте від мене ширості, Мілено. Ніхто не може вимагати її від мене наполег-
ливіше, ніж я сам, однак багато, багато від мене вислизає, можливо, навіть усе. Але і всі спроби
підбадьорити мене на цьому полюванні марні, вони мене не підбадьорюють, навпаки, тоді вже
я взагалі не можу зробити ні кроку, все раптом стає брехнею, і переслідувана дичина душить
мисливця. Я на такому небезпечному шляху, Мілено! Ви твердо стоїте біля якогось дерева,
молода, красива, і сяйво Ваших очей променями своїми пригнічує мирську скорботу. Тут гра-
ють в «škatule škatule hejbejte se»²⁴ – я крадусь в тіні від одного дерева до іншого, я вже на
півдорозі, Ви гукає мене, попереджаєте про небезпеки, хочете мене підбадьорити, жахаєтеся
тому, який непевний мій крок, нагадуєте мені (мені!), що гра йде серйозно, – а я не можу, я
падаю, я вже переможений ниць. Я не можу слухати одночасно жахливих голосів моєї душі –
і Вас, але я можу слухати їх і довіряти їхні слова Вам – тільки Вам і нікому іншому на світі.

Ваш Ф.

²⁴ Дитяча гра, коли ведучий кидає фразу «Деревця, поміняйтесь!», і гравці, що стоять іззаду, тримаючись за дерева, мають знайти собі нове. Хто не знаходить, стає новим ведучим.

(Меран, 3 червня 1920 р.)

Не дуже легко тепер, коли я прочитав цього жахливого, але жахливого аж ніяк не суціль листа, дякувати за втіху, якої завдало мені його отримання. День святковий, звичайна пошта вже ніяк би не прийшла, та й на завтра, в п'ятницю, навряд чи можна було розраховувати на вісточку від Вас, отже, настало щось на кшталт глухого затишшя, хоча, що стосується Вас, аж ніяк не сумного; адже в останньому листі Ви були дуже сильна, і я дивився на Вас так само, як дивився б із гойдалки на альпіністів, якби міг розгледіти їх звідси високо в снігах. І ось якраз перед обідом прийшов цей лист, я міг узяти його з собою, витягнути з кишені, покласти на стіл, знову заховати в кишеню, ну, словом, як пальці звичайно грають з листом – дивився на них і радієш цим дітям. Своїх візаві, генерала та інженера (чудові, милі люди), я часом не впізнавав, чув їх ще рідше, їжа – сьогодні я знову почав їсти (вчора не їв узагалі) – мені теж не надто заважала, з арифметичних вправ, які були влаштовані після обіду, короткі завдання були мені куди ясніші за довгі рішення, під час яких мені натомість відкривався в розчинене вікно вид на сосни, сонце, гори, село, а перш за все – далеко за ними вгадувався Відень.

Утім, потім я уважно прочитав лист, себто уважно я прочитав недільний лист, читання листа від понеділка прибережу до отримання наступної вісточки від Вас, там є речі, які я не здужаю читати з усією увагою, видно, я ще не цілком здоровий, але ж цей лист і застарів, – за моїми розрахунками, в дорозі п'ять листів, принаймні три з них уже тепер мають бути у Вас в руках, навіть якщо знову один загубився і замовні йдуть довше. Тепер мені тільки й лишається, що просити Вас відповісти відразу і знову сюди, досить одного слова, але воно повинно бути таке, щоб у всіх закидів з листа, надісланого в понеділок, пообламувалися шпильки і можна було цей лист прочитати. До речі, це був якраз той понеділок, коли я тут (зовсім не безнадійним чином) міцно струсонув свої розумом.

А тепер інший лист. – Але вже пізно, після декількох непевних обіцянок я нині твердо обіцяв тому інженеру зайти і подивитися великі малюнки його дітей, які сюди не принесеш. Він хіба що трохи старший за мене, баварець, фабрикант, дуже вчений, проте веселий і мудрий, у нього було п'ятеро дітей, живі лише двоє (між іншим, дітей у нього більше не буде, через дружину), хлопчику вже 13, дівчинці 11. Що за світ! А він держить його рівновагу. Ні, Мілено, Вам не варто заперечувати проти рівноваги.

Ваш Ф.

Завтра знову. Але якщо виявиться післязавтра, вже, будь ласка, без «ненависті», обійдемося без неї.

* * *

Я ще раз перечитав недільного листа, він іще гірший, аніж я думав по першому прочитанні. Треба б, Мілено, взяти Ваше обличчя в долоні і глянути Вам просто в очі, щоб в очах іншого Ви побачили себе і відтоді неспроможні були навіть подумати про те, про що Ви там понаписували.

(Меран, 4 червня 1920 р.)

П'ятниця

Перш за все, Мілено: що це за помешкання, в якому Ви писали в неділю? Просторе й порожнє? Ви сама? День і ніч?

Напевно, сумно-таки гарної недільної днини сидіти там на самоті проти «чужої людини», обличчя якої – це лишень «пописаний аркуш паперу». Наскільки ж краще ведеться мені! Кімната у мене, правда, маленька, але зате тут справжня Мілена, яка, безумовно, втекла від Вас на неділю, і, повірте, бути біля неї чудово.

Ви нарікаєте на марність. В інші дні було і буде інакше. Одна фраза (з якого приводу вона була сказана?) жахає Вас, але ж вона так зрозуміла і в цьому сенсі звучала – вголос або подумки – вже хтозна-скільки. Людина, охоплена своїми демонами, абсолютно несвідомо мститься ближньому. У такі хвилини Вам би хотілося її цілком звільнити, але це не вдається, і тоді Ви називаєте себе марною. Кому дозволено бажати такого блюзнірства? Адже це ще нікому не вдавалося, зокрема, наприклад, навіть Ісусові. Він міг тільки сказати: «Роби моїм робом», а потім це велике (цитоване мною, на жаль, абсолютно неправильно): роби, як я кажу, і побачиш, що це не слово людини, але слово Бога. І демонів він виганяв тільки з тих людей, які слідували за ним. Та й то не завжди, тому що, якщо вони відпадали від нього, він теж втрачав вплив і «ціль». Між іншим – це єдине, в чому я з Вами згоден, – він теж входив у спокусу.

(Меран, 4 червня 1920 р.)

П'ятниця

Сьогодні під вечір я, власне кажучи, вперше самотою зробив досить тривалу прогулянку, зазвичай я ходив з іншими людьми або здебільшого лежав удома. Що це за край! Ненечко моя і бідолашний, нездатний мислити розум, Мілено, якби Ви були тут! Притому адже я б збрехав, якби сказав, що мені Вас бракує; це найдосконаліше, найболючіше диво – Ви тут, точно так само, як я, і навіть сильніше; де я, там і Ви, і навіть сильніше. Це не жарт, іноді я уявляю собі, що Вам – тій, яка є тут, – бракує тут мене, і Ви питаєте: «Де ж він? Хіба він не писав, що перебуває в Мерані?»

Ф.

Ви отримали два мої відписні листи?

(Меран, 5 червня 1920 р.)

Субота

Я раз по раз запитую себе, чи зрозуміли Ви, що з огляду на загальний мій стан моя відповідь мала бути саме такою, якою і була, вона навіть вийшла ще занадто м'якою, занадто оманливою, занадто пристойною. Постійно, день і ніч, я загадуюся над питанням про це, тремтячи перед Вашим відповідним листом, питаю безглуздо, ніби мені наказано цілий тиждень, без перерви на ніч, забивати цвях у камінь, бути відразу і працівником, і цвяхом. Мілено!

* * *

Якщо вірити чутці – я не можу їй вірити, – сьогодні ввечері через страйки зупиниться залізничне сполучення з Тиродем.

(Меран, 5 червня, 1920 р.)

Субота

Прийшов Ваш лист, щастя Вашого листа. Крім усього іншого, що в ньому міститься, там є головне місце: що Ви, ймовірно, більше не зможете писати мені в Прагу. Я наголошую на цьому в першу чергу, щоб увесь світ бачив це окремо, зокрема і Ви, Мілено. Ось, значить, чим загрожують людині, хоча, принаймні віддалено, знають її підстави, до того ж ще і вдають, ніби ставляться до цієї людини добре.

Але, можливо, Ви навіть і маєте рацію, що більше мені не писатимете, деякі місця у Вашому листі натякають на таку необхідність. Проти цих місць мені заперечити нічого. Це саме ті, де я точно знаю і з усією серйозністю визнаю, що я на великій висоті, але саме тому повітря там занадто розріджене для моїх легень і я мушу відпочити.

Ваш Ф.

Завтра напишу.

(Меран, 6 червня 1920 р.)

Неділя

Ця промова на двох сторінках Вашого листа, Мілено, йде з глибини серця, пораненого серця («to mě rozbolelo» – стоїть там, і це зробив я, я – Вам!), Але звучить так чисто і гордо, немов удар вразив не серце, а крицю; і вимагаєте Ви лише природного, але водночас не так мене розумієте, бо ці мої «смішні» люди насправді і Ваші теж, а потім: хіба у Вашій з чоловіком історії я стаю на чиємусь боці? Де таке є? В якому моєму реченні вичитали цю божевільну думку? Та й як я можу тут судити, коли з будь-якого реального погляду – дарма, про що йдеться: про подружжя, про роботу, жертвність, мужність, чистоту, свободу, самостійність, правдивість – я стою настільки нижче за вас обох, що навіть і говорити про це мені неприємно. А де я наважився запропонувати дієву допомогу, та якщо б навіть і наважився, яким чином я міг би її надати? Але досить питань; вони міцно спали в пеклі; навіщо викликати їх на світло дня? Вони сумні й сірі – і роблять людину такою ж. О, не кажіть, що дві години життя дають незрівнянно більше, ніж дві сторінки листа (лист убогіший, але і ясніший, і чистіший), – отже, Ви неправдиво мене зрозуміли, але все одно: промова звернена до мене, а я аж ніяк не безвинний, і, як це не дивно, головним чином саме тому, що на всі вищеозначені запитання можу відповісти лише одними «ні» і «ніколи». А потім прийшла Ваша мила, мила телеграма, заспокійливий засіб проти ночі, цієї давньої супротивниці (якщо вона погано діє, то Ви тут воістину ні при чому, винна ніч; ці короткі земні ночі здатні завдати людині страху перед вічним сном); правда, і в листі Вашому так багато втіхи, і чудесної розради, але лист – все-таки єдине ціле, в якому вирує ураган тих двох сторінок, а телеграма сама по собі і нічого про це не знає. Але ось що я можу відповісти цій телеграмі, Мілено: якби я, відволікаючись зараз від усього іншого, приїхав до Відня і Ви цю промову (як я вже сказав, вона зовсім не пройшла для мене безслідно, вона мене зачепила, і правом торкнулася – хоч і не повною мірою, але таки сильно) виголосили б мені віч-на-віч (а вона так чи інакше неодмінно була б виголошена – не в словах, так у думках, у погляді, у тремтінні вій – або принаймні малася на увазі б), – тоді б я, ніби убитий одним ударом, просто впав і розтягнувся б у всю довж, і жодна доглядачка, якби Ви покликали її на допомогу, не змогла б знову поставити мене на ноги. А не сталося б це так, то було б, чого доброго, ще гірше. Ось бачите, Мілено.

Ваш Ф.

(Меран, 10 червня 1920 р.)

Четвер

Зараз я не хочу говорити ні про що інше, крім як ось про це (я і лист Ваш іще як слід не прочитав, тільки облетів поглядом, як мошка свічку, і кілька разів обпалив собі голівку; до речі, як я встиг установити, це два абсолютно різних листи – один, щоб пити його і пити, інший – щоб жахнутись, але останній, мабуть, написано пізніше): коли зустрічаєш знайомого і з напруженим інтересом питаєш, скільки буде двічі по два, то це питання божевільного, проте в першому класі початкової школи воно вельми і вельми доречно. Мое ж питання до Вас, Мілено, таке, що в ньому поєднується те й інше – божевільня і початкова школа, на щастя, дециця початкової школи теж є. Річ у тому, що мене завжди збивало з пантелику, якщо хто-небудь до мене привертався, і часом руйнував інші людські зв'язки (наприклад, з Вайсом²⁵) через логічний склад розуму, що завжди більше вірить в оману іншого, ніж у диво (щодо мене, і тільки).

Навіщо, думав я, каламутити такими речами і без того вже каламутні води життя. Я бачу перед собою частину можливого шляху і розумію, на якій же величезній і, напевно, нездоланній для мене відстані від нинішнього мого місцеперебування я вартуватиму випадкового погляду (мого, що вже там говорити про інших!), ба – лише випадкового погляду (це не скромність, а пиха, якщо Ви гарненько вдумаєтеся), і ось я отримав – Ваші листи, Мілено. Як висловити цю відмінність? Хтось лежить у бруді і смороді у смертельній постелі – і приходять янгол смерті, найблагословенніший із усіх янголів, і дивиться на нього. Чи сміє ця людина взагалі вмирати? Він перевертається, заривається ще глибше в ліжку, померти йому зась. Одне слово, я не вірю в те, що Ви мені пишете, Мілено, і немає способу все це мені довести – адже і Достоєвським тієї ночі ніхто не зміг би нічого довести, а мое життя триває одну ніч, – довести міг би тільки я сам, цілком уявляю собі, що був би на це здатний (як Ви одного разу уявляли собі людину в розкидалці), але і собі я не повірю. Ось чому це питання було смішним паліативом²⁶ – Ви, ясна річ, зрозуміли це відразу, – так учитель від втоми і туги іноді, чуючи правильну відповідь учня, навмисне навіює собі, буцімто цей учень по-справжньому тямить у предметі, тоді як насправді той знає відповідь лише з якихось несуттєвих причин і жодним чином не може розуміти суті предмета, бо ж навчити такого розуміння його міг би лише сам учитель. Але не пхиканням, скаргами, ласками, проханнями, мріями (у Вас є останні п'ять-шість листів? Вам би варто було поглянути на них, вони складуть повноту картини), а не чим іншим, як... Залишимо питання відкритим.

* * *

Я помітив, що в своєму листі Ви згадали і про ту дівчину. Щоб відразу розвіяти всі сумніви, скажу так: якщо відволіктися від хвилинного болю, Ви обдарували цю дівчину найбільшою ласкою. Я просто не можу уявити собі, як би вона інакше мене здихалася. Звичайно, у неї було якесь хворобливе передчуття, але вона зовсім не бачила, звідки, власне кажучи, містенько поруч зі мною черпало своє (тривожне, але тривожне не для неї) тепло. Пам'ятаю, ми сиділи поруч на канапеї в однокімнатній квартирі у Вршовіцях (здається, був листопад, а квартира

²⁵ Мова про Ернста Вайса (1882–1940), німецькомовного австрійського письменника і лікаря єврейського походження.

²⁶ Ліки чи який-небудь інший засіб, що дає тимчасове полегшення хворому, але не виліковує хвороби.

ця за тиждень мала стати нашим житлом), вона була щаслива, що по стількох зусиллях здобула принаймні цю квартиру, поруч із нею сидів її майбутній чоловік (повторюю, план шлюбу належав мені одному, один я наполягав на весіллі, вона лише злякано і знехотя підкорилася, а потім, звичайно ж, звиклася з цією думкою). Розмірковуючи про цю сцену з усіма її подробицями, куди численнішими, ніж гарячкові удари серця, я вірю, що здатен зрозуміти будь-яке людське осліплення (в даному разі воно місяцями панувало і наді мною, утім, я був не тільки засліплений, але ще і уявляв, що з цього вийде шлюб за розрахунком в найкращому сенсі цього слова), так, будь-яке осліплення, до решти, я боюся піднести до губ склянку молока, бо вона не випадково, а умисне цілком може розбитися у мене перед носом і встромити скалки мені в обличчя.

Питання: в чому полягають закиди, які Вам роблять? Так, мені теж траплялося робити людей нещасними, але вони, зрозуміло, не дорікають мені весь час, вони просто замовкають і, по-моєму, навіть у глибині душі не картають мене. Таке у мене виняткове становище серед людей.

* * *

Але все це неважливо порівняно з думкою, яка пройняла мене сьогодні вранці, коли я вставав із ліжка, і так зачарувала, що я навіть не помітив, як умився й одягнувся, і, напевно, точно б таким само штибом і поголився, якби ранній гість (правник, який вважав за необхідне харчуватися м'ясом) не вивів мене з цього стану. Коротко кажучи, річ ось у чому: Ви на час залишите Вашого чоловіка, нічого нового в цьому немає, адже одного разу таке вже траплялося. Причини цього: Ваша хвороба, його нервовість (Ви полегшите і його життя) і, нарешті, віденські обставини. Куди Ви надумаете поїхати, я не знаю, найкраще Вам би підійшла яка-небудь тиха місцина в Богемії. Притому особисто мені найкраще стояти осторонь і не з'являтися. Необхідні для цього гроші Ви поки візьмете у мене (про умови повернення ми домовимося). (Назву лише одну побічну перевагу, яку я б від цього отримав: я б став на диво стараним службістом – служба у мене, до речі, сміховинна і страшенно легка, Ви навіть уявити собі не можете, я поняття не маю, за що отримую гроші.) Якщо на місяць іноді і не цілком вистачить, Ви напевно легко дістанете додаткову суму, яка явно буде невелика.

Поки більше не співатиму дитирамби цій ідеї, але Вам випадає нагода висловити про неї свою думку і таким чином продемонструвати мені, чи дозволено довірити Вашому присуду про інші мої вигадки (бо цінність цієї ідеї мені відома).

Ваш Кафка

Читаю минулою датою зауваження з приводу їжі, з цим у мене тоді напевно б теж налагодилося, якщо я став би такою великою персоною. – Читаю ці два листи, як горобець клював у мене в кімнаті хлібні крихти, тремтячи, прислухаючись, насторожено озираючись, хвалькувато напудрюючи все пір'я.

(Меран, 11 червня 1920 р.)

П'ятниця

Коли ж нарешті безглуздий світ хоч трохи підладять? Удень ходиш, похнюпившись – тут на горах усюди такі красиві руїни, що, здається, і сам ти неодмінно повинен стати таким же гарним, – а в ліжку замість сну приходять просто чудові думки. Сьогодні, наприклад, на додачу до вчорашньої пропозиції мені спало на думку, що на літо Вам би не завадило відправитися до Сташі,²⁷ Ви ж писали, що вона живе в селі. Учора я написав дурницю, що ніби Вам в інші місяці бракуватиме грошей, це дурниця, їх завжди буде подостатком.

Ранковий і вечірній лист від вівторка підтверджує цінність моєї пропозиції, що не особливо й випадково, бо цінність пропозиції має підтверджуватися всім, усім без винятку. Якщо в ньому є лукавство – та де ж його немає, цього страшного звіра, який в потребі вміє стати зовсім маленьким, – то я триматиму його в шорах, навіть Ваш чоловік може в цьому мені повністю довіритися. Щось я перебільшую. А проте довіряти мені можна. Я не бачитимуся з Вами, ні тепер, ані потім. Ви житимете в селі, яке так любите (у цьому ми схожі, спокійні краї, по сусідству з горами середньої висоти, я люблю над усе, і щоб обов'язково були озеро й ліс).

Ви недооцінюєте вплив своїх листів, Мілено. Листи від понеділка (jen strach o Vás²⁸) я поки ще не дочитав (спробував сьогодні вранці, з деяким успіхом, адже завдяки моїй пропозиції вони вже трішки стали історією, але до кінця поки дістатися не зміг). Зате лист від вівторка і дивна листівка – написана в кав'ярні? – на Ваше звинувачення на адресу Верфеля мені ще належить відповісти, я ж, власне, ні на що Вам не відповідаю, Ви відповідаєте куди краще, і це дуже приємно, надихає мені, попри безсонну ніч через листи від понеділка, досить спокою і впевненості. Звичайно, в листі від вівторка теж є гостра шпилька, і вона заганяється в тіло, але ведеш його ти, а чого – звичайно, це лише хвилинна істина, істина хвилини, тремтливого щастя й болю, – чого б я не зміг від тебе терпіти?

Ф.

Знову виймаю лист із конверта, ось це місце: будь ласка, скажи мені ще раз – не завжди, цього я не бажаю, – ще раз скажи мені «ти».

Будь ласка, якщо це Ви не неприємно, заради мене скажіть Верфелю принагідно щонебудь добре. – Дещо, на що Ви, на жаль, усе-таки не відповідаєте, наприклад, на питання з приводу Ваших писань.

[...слів із 9 написано нечітко...]

Нещодавно Ви знову мені наснилися, сон був довгий, але я майже нічого не пам'ятаю. Я був у Відні, але про це нічого не пам'ятаю, потім опинився в Празі і забув Вашу адресу, не тільки вулицю, але і місто, все-все, тільки ім'я Шрайбер²⁹ чомусь сплигло, проте ж я не знав, що з ним робити. Отже, я зовсім Вас втратив. У розпачі я придумував усілякі фокуси, але, не знаю чому, вони не були виконані, і пам'ятаю я з них тільки один. Я написав на конверті: «M. Jesenská», а внизу: «Прошу доправити цей лист, бо ж інакше фінансове відомство зазнає величезних збитків». Цією загрозою я сподівався мобілізувати на Ваші розшуки всі допоміжні

²⁷ Сташа Їловська.

²⁸ Тільки страх за Вас (чес.).

²⁹ Себто той, хто пише.

засоби держави. Хитро? І нехай це не настроїть Вас проти мене. Я тільки уві сні такий моторошний.

(Меран, 12 червня 1920 р.)

Субота

Ти не цілком мене розумієш, Мілено, я ж майже зовсім з тобою згоден. Самотужки я зовсім не збираюся цього робити.

Приїду я до Відня, сьогодні ще не можу сказати, але, думаю, не приїду. Якщо раніше заперечень у мене було багато, то зараз тільки одне: це понад мої душевні сили, ну і, мабуть, хіба що ще далека другорядна причина – так краще для нас усіх. Однак додаю, мені було б точно так само, а то і ще більше не під силу, якщо б ти за нинішніх описаних тобою умов (*nechat člověka čekat*³⁰) приїхала до Праги.

Необхідність дізнатися те, що ти хочеш розповісти мені про ці шість місяців, виникла не раптом. Я впевнений, що це щось жахливе [... слів із 15 написано нечітко...], впевнений, що ти пережила, а може, навіть і накоїла якогось страхіття, впевнений, що як сучасник я, ймовірно, не зміг би цього винести (хоча ще сім років тому міг винести чи не все), впевнений я і в тому, що як сучасник не виніс цього і в майбутньому, – гаразд, але до чого все це, хіба найважливіше для мене – твої переживання і вчинки, а не просто ти сама? Тебе ж я і без цієї розповіді знаю куди краще, ніж себе самого, але цим я зовсім не хочу сказати, що не знаю стану моїх рук.

Твій лист нітрохи не суперечить моїй пропозиції, навпаки, адже ти пишеш: «*Nejraději bych utekla třetí cestou, která nevede ani k tobě ani s ním, někam do samoty*».³¹ Я пропоную, щоб ти написала його того ж дня, що і я.

Звичайно, на цій стадії хвороби ти навіть на час не можеш залишити чоловіка, але ж, як ти пишеш, хвороба не нескінченна, ти писала всього про декілька місяців, місяць з гаком уже минув, ще через місяць він зможе сяк-так без тебе обійтися. Тобто в серпні, найпізніше у вересні.

До речі, зізнаюся: це твій лист із тих, які я не можу прочитати відразу, і хоча цього разу я прочитав його цілих чотири рази поспіль, принаймні думку свою висловити прямо зараз не зможу. Думаю, написане вище так чи інакше залишається в силі.

Твій

³⁰ Змушувати чекати людину (чес.).

³¹ Я хотіла б утекти третім шляхом, який не веде ні до тебе, ні до нього, десь у самоту (чес.).

(Меран, 12 червня 1920 р.)

Неділя (ще один лист)

Цей перехресний і послідовний обмін листами слід припинити, Мілено, він позбавляє нас розуму, не знаєш, що написано, не знаєш, на що відповідати, і завжди, хай там як, вагаєшся. Я дуже добре розумію вашу чеську, чую сміх, але варто мені закопатися у ваші листи між словами та сміхом, і тоді я чую лише слово і, крім того, авжеж, це моя природа: страх.

Чи ти все ще хочеш побачити мене по моїх листах від середи-четверга, я не можу визначити, я знаю моє ставлення до Нього (ви належите мені, навіть якщо я ніколи більше не побачу вас). [...*слів із 11 написано нечітко*...] його я знаю, наскільки воно лежить не в неясній царині страху, але я не знаю вашого ставлення до мене, вся річ тут у страху. Я повторюю, ти не знаєш мене, Мілено.

Для мене жахливо те, що відбувається: мій світ валиться, мій світ знову постає з руїн, ось і дивись, як тобі тут втриматися. Я не скаржуся на те, що він руйнується, він давно вже хитався, я скаржуся на те, що він встає знову, на те, що я народився на світ, – і на світло сонця скаржуся теж.

Як нам жити далі? Якщо ти згодна з моїми діями у відповідь листами, тобі ніяк не можна більше жити у Відні, це просто неможливо.

Одночасно з вашими листами сьогодні надійшов лист від Макса Брода, в якому він, зокрема, пише: «Дійшло до дивної історії, яку я «змалюю» тобі бодай натяком». Молодий редактор «Трибуни» Райнер³² (кажуть, що вельми розумний і справді непересічний юнак – можливо, 20 років) отруївся. Трапилося це, коли ви, гадаю, були ще в Празі. Тепер з'ясується причина: Віллі Хаас мав з його дружиною³³ стосунки, які, втім, мабуть, не вкладалися в рамці духовного зв'язку. Ніхто їх там не захопив розполохом чи щось таке, крім того, жінка так замутила людину, яку вона знала за багато років до шлюбу, переважно словами і своєю поведінкою, що він заподіяв собі смерть у редакції. Зрана вона приїхала до редакції з паном Хаасом, щоб запитати, чому він не вернувся з нічної зміни. Юнак уже був у шпиталі і помер, перш ніж вони туди дісталися. Хаас, в якого попереду був останній іспит, кинув навчання, посварився з батьком і редагує кіногазету в Берліні. Ведеться йому, мабуть, не з медом. Жінка також живе у Берліні, і, є думка, що він одружиться з нею. – Я не знаю, чому розповідаю вам цю жорстоку історію. Можливо, тільки тому, що ми потерпаємо від того ж демона, і тому історія – така складова нас, як ми суть складові її».

Щодо листа. Повторюю, що ти не можеш залишатися у Відні. Що за страшна історія. Одного разу я впіймав крота і приніс його в хмільник. Коли я його відпустив, він наче сам не свій поліз під землю, і зник, як у воду пішов. Тому і від цієї історії слід сховатися. Мілено, мова ж не про це, ти для мене не жінка, ти – дівчинка, нічого більш дівочого я зроду раніше не бачив, я не смію навіть подати тобі руку, дівчинко, брудну, тремтячу, пазуристу, нервову, невпевнену, холодно-гарячу руку.

Ф.

Що ж до празького посланця, це поганий план. Ти знайдеш тільки порожній будинок – моє бюро. А я тим часом, закривши обличчя руками, сидітиму за письмовим столом за адресою: Altstädter Ring, 6, на третьому поверсі.

³² Мова про Йозефа Райнера (1898–1920), який наклав на себе руки 19 лютого.

³³ Уроджена Амброзова, подруга Мілени Єсенської.

Так, ти не розумієш мене, Мілено, «єврейське питання» було просто дурним жартом.

(Меран, 13 червня 1920 р.)

Неділя

Сьогодні, мабуть, дещо для тебе проясниться, Мілено (яке на царський лад важке ім'я, така в ньому повнота, що його вже майже і не підняти, але ж спочатку не надто мені подобалося, думалося – якийсь грек або римлянин, який заблукав у Богемії, силою перетворений на чеха, з ламаним наголосом, і, однак, за кольором і подобою – о диво! – жінка, яку на руках треба забрати з цього світу, з вогню, вже не знаю з чого, і вона довірливо і покійно горнеться до тебе, ось тільки сильний наголос на «і» збиває з пантелику: а раптом це ім'я знову вислизне від тебе? Або це всього лише рятівний стрибок навмання, який ти робиш сам зі своєю дорогоцінною ношею?).

Ти пишеш якісь двоїсті листи, я не маю на увазі: пером і олівцем, – хоча і олівець сам по собі про щось говорить і вже змушує насторожитись, але ця різниця не головне: наприклад, останній лист із планом квартири написано олівцем, і все ж він мене ошасливив; головне, мій страх – і, зрозумій: твоя молодість, твоя чистота, твоя мужність; але ж мій страх усе зростає, бо він означає відступ перед натиском світу, а звідси – посилення цього натиску і знову-таки посилення страху, твоя ж мужність означає наступ, звідси – ослаблення натиску і зростання мужності – ушасливити мене можуть тільки тихі листи; я б так і сидів біля їхніх ніг, щасливий без міри, це як дощ на розпечену голову. Але коли приходять ті, інші листи – нехай навіть вони, по суті, приносять більше щастя, ніж перші (тільки я через слабкість свою лише багато днів по тому усвідомлюю це щастя), – ці листи, що починаються вигуками (а я ж так далеко!) і закінчуються вже не знаю якими жахами, – тоді, Мілено, я справді починаю тремтіти, ніби чуючи звуки великого дзвону, я не можу це читати і все ж, звичайно, читаю, як п'є воду змучений спрагою звір, а страх невинно росте, що робити, я шукаю, під який стіл або шафу заповзти, забиваюсь у куток і молюся, весь тремчу і, не тямлячи себе, молюся, щоб ти, бурєю увірвавшись до мене з цим листом, знову полетіла через розкриті вікно, бо ж не можу я тримати в кімнаті бурю; мені думається, в таких листах у тебе блискуча голова Медузи, змії жаху звиваються навколо неї – а навколо моєї, зрозуміло, ще дикіші в'ються змії страху.

* * *

Твій лист від середи та четверга. Але дитинко, дитинко (власне, це я так вимовляю «Медуза»). Ти сприймаєш серйозно всі мої дурні жарти (щодо «zid» і «necháru» і «ненавидіти»), але ж я просто хотів трохи тебе цим посмішити, через страх ми розуміємо одне одного неправильно, тільки, будь ласка, не змушуй мене писати чеською, тут і тіні докору не було, скоріше я б міг закинути тобі, що ти занадто доброї думки про євреїв, які тобі знайомі (зокрема про мене), – є й інші! – часом мені хочеться їх усіх (зокрема і себе самого) саме як євреїв заштовхати в шухляду комода, почекати трохи, потім трішки висунути шухляду і подивитися, чи встигли вони всі задихнутися чи ні, і якщо ні, знову засунути шухляду і ось так продовжувати до кінця...

Те, що я сказав про твою «промову», було, до речі, серйозно (знову і знову прокрадається в лист це «всерйоз». Напевно, я поводжуся з ним – не можу замислюватися про це – вкрай негарно, але маю майже таке ж сильне відчуття, що пов'язаний з ним тепер, і зв'язок цей дедалі міцніший і міцніший, так і хочеться сказати: не на життя, а на смерть. Якщо б я міг з ним поговорити! Але я боюся його, він набагато мене перевершує. Знаєш, Мілено, коли ти пішла до

нього, ти зробила великий крок униз із твого рівня, але якщо ти прийдеш до мене, то стрибнеш у прірву. Ти знаєш це? Ні, в тому листі була не моя «висота», а твоя) – я говорив про «промову», ти ж у ній теж була абсолютно серйозна, в цьому я не можу помилятися.

Знову чую про твою хворобу. Мілено, тобі б треба лягти в ліжку. І напевно, варто було б це зробити. А, можливо, ти і лежиш, коли я це пишу. Хіба місяць тому я не був кращим? Дбав про тебе (щоправда, лише подумки), знав про твою хворобу, а тепер нічого такого, тепер я думаю тільки про мою хворобу і моє здоров'я, а між іншим, те й інше – це ти.

Ф.

Сьогодні зробив невелику прогулянку, щоб разом з тим улюбленим інженером вирватися з цієї безсонної атмосфери. Там я теж написав тобі листівку, але не зміг її підписати і відіслати, я більше не можу писати тобі як чужий.

Лист од п'ятниці прийшов лише в середу, швидкі і рекомендовані листи йдуть повільніше за звичайні.

(Меран, 14 червня 1920 р.)

Понеділок

Сьогодні вранці, перш ніж прокинутися, а тоді хутко заснути, я бачив огидний, щоб не сказати жахливий (на щастя, враження від сну швидко випаровується), словом, просто огидний сон. До речі, завдяки йому я трохи поспав, від такого сну прокидаєшся, тільки коли він закінчується, раніше вирватися неможливо, він тримає тебе за язик.

Було це у Відні, приблизно так, як я уявляю собі в мріях уявки свою туди поїздки (у цих мріях Відень складається з єдиної тихої маленької площі, одну її сторону утворює твій будинок, навпроти – готель, де я житиму, ліворуч – Західний вокзал, на який я приїжджаю, по ліву руку від нього – вокзал Франца Йосифа, з якого поїду, ну, а в нижньому поверсі мого будинку приємним чином розташована вегетаріанська їдальня, де я харчуюся, не заради харчування, а щоб привезти до Праги щось на кшталт ваги. Нащо я це розповідаю? Власне, до сну це прямо не стосується, очевидно, я досі його боюся). Коротше кажучи, не те, щоб воно було так точно, місто було насправді велике – а вечоріло, – мокре, темне, на вулицях неспізнанно сильний рух: довгий прямокутний сквер відділяв будинок, де жив я, від твого будинку. Я приїхав до Відня раптово, обігнавши власні листи, які ще прямували дорогою до тебе (пізніше це завдавало мені особливого болю). Так чи інакше, тебе попередили, і я мав із тобою зустрітися. На щастя (утім, у мене водночас було і відчуття якоїсь незручності), я був не один, маленька компанія, зокрема, по-моєму, й одна дівчина, була разом зі мною, але точно я про них нічого не пам'ятаю, вони здавалися мені чимось на зразок секундантив. Були б вони спокійніші, але, як на те, лепетали одне одному, як той пустий млин, ймовірно про мої справи, я чув тільки нервові бурмотіння, але не розумів ні слова, та й не хотів розуміти. Я стояв на краю тротуару праворуч від мого будинку і спостерігав за твоїм. Низька вілла з красивою простою кам'яною лоджією по фасаді, під округлим склепінням, на висоті нижнього поверху.

Раптом виявилось, що час снідати, в лоджії був накритий стіл, здалеку я бачив, як прийшов твій чоловік, сів у плетене крісло праворуч, ще заспаний, потягнувся, розкинувши руки. Потім прийшла ти і сіла за стіл, причому так, що тебе було видно цілком. Щоправда, не надто чітко, відстань занадто велика, твого чоловіка око вловлювало куди виразніше, не знаю чому, а ти залишалася всього лише чимось блакитно-білим, текучим, примарним. Ти теж розкинула руки, але не для того, щоб потягнутися, у тебе це була урочиста поза.

Трохи згодом – знову ж таки, втім, схилилося над вечір – ти опинилася на вулиці, поруч зі мною, ти стояла на тротуарі, а я однією ногою на переїздки, я тримав твою руку, і тут дійшло до шалено швидкої короткофразної розмови: клац-клац, і так до кінця сну, майже без зупинки.

Переказати його я не можу, пам'ятаю, по суті, тільки два перших і два останніх речення, а в проміжку – суцільна непередавана мука.

Замість привітання я швидко сказав (щось у твоєму обличчі змусило мене до цього): «Ти мене уявляла інакше»; ти відповідаєш: «Відверто кажучи, я думала, ти зграбніший» (узагалі-то ти використовувала ще більш віденський вислів, але я його забув).

Ось такими були два перших речення (у зв'язку з цим мені раптом спало на думку: чи знаєш ти, що я цілком – причому такої довершеності я ніколи не зустрічав – немюзикальний?), і в принципі тим самим усе вирішилося, що ще потрібно? А проте наразі почалися перемовини про нове побачення, хай там які непевні репліки з твого боку, і безперервні наполегливі запитання – з мого.

Тут втрутилися мої супутники, виникло враження, що я приїхав до Відня ще й для того, щоб відвідати якесь сільськогосподарське училище неподалік від Відня, ба більше, тепер навіть

здавалося, ніби у мене і час для цього знайдеться, як видно, з жалю хотіли прибрати мене подалі. Я розібрав це, але пішов-таки з ними на вокзал, напевно, сподівався, що такі серйозні наміри з від'їздом справлять на тебе враження. Ми всі прийшли на ближній вокзал, але тут виявилось, що я забув назву місця, де розташоване училище. Ми стояли перед великим розкладом потягів, раз по раз водили пальцями по назвах станцій і питали себе: може, ця чи ця, але не було жодної підхожої.

Тим часом я зумів трохи розгледіти тебе, до речі, мені було абсолютно байдуже, як ти виглядаєш, важливі були тільки твої слова. Ти не надто була схожа на себе, здавалася набагато смаглявішою, обличчя худіше, при круглих щоках така жорстокість була б і неможлива. (Але чи була це жорстокість?) Костюм у тебе якимось дивом був із того ж матеріалу, що і мій, до того ж вельми чоловічого крою, і зовсім мені не сподобався. Однак потім я згадав одне місце з листа (віршик: «dvoje šaty mám a přese slušne vypadám»³⁴), і така велика була влада твого слова наді мною, що з цієї хвилини я накидав оком твоє вбрання.

Але ось і кінець; мої супутники ще студіювали розклад, а ми стояли відсторонь і розмовляли. Останній етап бесіди зводився приблизно до наступного: завтра неділя; і тобі було до відрази незрозуміло, як я міг уявити, ніби в неділю у тебе знайдеться для мене час. Але врешті-решт ти ніби як поступилась і сказала, що хвилин сорок, мабуть, викроїш. (Найжахливіше в цій розмові, звичайно, не слова, а підтекст, марність усього, ну і ще твій постійний безмовний аргумент: «Я не хочу приходити. І що тобі це дасть, коли я таки прийду?») Коли ж саме ти викроїш ці сорок хвилин, я не міг у тебе з'ясувати. Ти сама не знала; незважаючи на нібито напружені роздуми, не могла призначити час. Нарешті я запитав: «Що ж, мені цілий день чекати?» – «Так», – кинула ти і відвернулася до компанії, що стояла поруч, чекаючи на тебе. Сенс відповіді був у тому, що ти зовсім не прийдеш і що єдина поступка, яку ти могла мені зробити, – це дозвіл чекати. «Я не чекатиму», – тихо сказав я, а позаяк думав, що ти не чула, а це, як-не-як, був мій останній козир, я відчайдушно вигукнув ці слова тобі навздогін. Але тобі це було байдуже. І нітрохи тебе не цікавило. Я сяк-так поплентав назад у місто. А за дві години надійшли листи і квіти, доброта й розрада.

Твій Ф.

* * *

Адреси, Мілено, знову нерозбірні, пошта їх переписала і доповнила. Після першого прохання адреса була чудова, зразковий пропис красивих, різноманітних, хоча знову таки не вельми розбірних літер. Якби у службовців пошти були мої очі, там би, напевно, могли читати тільки твої адреси, і більше нічого. Але пошта є пошта...

³⁴ Дві я сукні лише маю, та нівроку виглядаю (чес.).

(Меран, 15 червня 1920 р.)

Вівторок

Сьогодні знову бачив тебе уві сні. Ми сиділи поруч, і ти відштовхувала мене, не сердито, приязно. Я був вельми нещасний. Не через відштовхування, а через себе самого, бо ж поставився до тебе як до першої-ліпшої мовчазної жінки і пропустив повз вуха голос, який ішов із тебе і звертався прямо до мене. Або, може, і не пропустив повз вуха, але не міг відповісти. Так і пішов, ще нерозваженіший, ніж у першому сні.

Мені згадалося зараз, що одного разу я прочитав у когось: «Моя кохана – вогненний стовп, який ковзає по землі. І він тримає мене в полоні. Але веде не полонених, а видющих».

Твій

(Тепер я відкидаю і ім'я теж; воно все вкорочувалось і тепер звучить так: твій.)

(Меран, 20 червня 1920 р.)

Неділя

Після короткої прогулянки, яку я зробив із тобою. (Як легко записати це: невелика прогулянка з тобою. Із сорому треба було б покинути писати, бо ж це так легко.) Найжахливіше для мене в цій історії – це переконання, буцімто євреї повинні вбивати, як хижі звірі, зі страхом, бо ж вони – не тварини, а навпаки, особливо-розумні люди, і тим не менше вони того і дивись чекають нагоди накинутися на вас. Ця тьма в її повноті і силі в твоїй голові не вміщається, все інше в історії, можливо, ти розумієш краще за мене. Я не розумію, як люди, що раніше не мали справи з такими явищами, останнього часу доходили думками про ритуальне вбивство (колись це були щонайбільше загальний страх і ревності, але ж тут однозначний вигляд, тут ви можете побачити, як «Гілснер»³⁵ вчиняє злочин крок за кроком; що дівчина його при цьому обіймає, але що це означає), щоправда, я не розумію і те, як люди могли повірити, що євреї вбиває і не прирізає потім себе, бо ж він робить це, але тут, певна річ, потрібно, щоб люди не переймалися.

Я перебільшую, все це перебільшення. Це перебільшення, бо ж шукачі порятунку завжди кидаються на жінок, дарма чи на християнок, чи на єврейок. І якщо говорити про невинність дівчат, то це означає не звичайну фізичну, а невинність їхнього офірування, яка є не менш фізичною.

Я багато хотів би сказати про цей звіт, але я волію мовчати: по-перше, я знаю лише Гааса (хоча, як не дивно, його привітання з приводу моїх заручин було найщирішим з усіх, які я дістав), інших – ані крихти, крім того, ти, мабуть, можеш сердитися на мене, якщо я втручатимуся у ці речі, що стосуються тебе, своїми міркуваннями, і нарешті тут ніхто більше не може допомогти, і це була б просто гра думками.

(Я весь час боюся, що ти б, якби йшлося про дівчину, з якою я мав би зустрітись у Карлсбаді і якій незабаром по моїй телеграмі після двох незрозумілих цидулок сказав щирю правду – за її відчуттям, я й досі змушую себе нічого не сказати їй у похвалу – могла б несправедливо мене засуджувати, я мимоволі тим більше боюся цього, аніж коли мене просто засудили б і засудили вельми тяжко, але аж ніяк не в основному сенсі твоєї розповіді, отже, можливо, ще тяжче, сказала б ти; ну, тоді я вважаю за краще приймати тяжчу кару від справедливих, аніж легшу, яка мені не личить. Даруй, що висловлююсь я так неясно. Це ж і є те питання, де я маю домовитися з собою самим, при цьому я хотів би зітхати за тобою тільки на відстані.)

Що ж до Макса,³⁶ то я теж вірю, що слід знати його особисто, бодай згрубша, щоб судити про нього цілком. А отже, треба любити його, захоплюватися ним, пишатися, а також співчувати йому. Той, хто ставиться до нього інакше (якщо мова не про добро), не знає його.

Ф.

³⁵ Мова про так зване ритуальне вбивство чеської дівчини Анежки Грузової (1879–1899), нібито вчинене 23-річним безробітним юдеєм Леопольдом Гілснером, який усе життя займався бродяжництвом.

³⁶ Макс Брод.

(Меран, 21 червня 1920 р.)

Понеділок

Ти маєш слухність, коли я зараз – листи я отримав, на жаль, пізно ввечері, а завтра вранці хочу зробити з інженером невелику прогулянку в Боцен³⁷ – прочитав докір з приводу «діток», я справді сказав собі: досить, ці листи сьогодні читати не можна, треба хоч трошки поспати, якщо вранці ти думаєш здійснити прогулянку, – і минув певний час, перш ніж я продовжив читання, і зрозумів, і напруження відпустило, і я, якби ти була тут (я маю на увазі не тільки тілесну близькість), то міг би з полегшенням устромитися лицем тобі в коліна. Але це ж те саме, що й хвороба, еге ж? Я ж знаю тебе, а ще знаю, що «дитинка» не таке вже й жахливе звернення. Жарти я теж розумію, але все може виявитися для мене і загрозою. Якщо ти напишеш: «Вчора я порахувала всі “і” в твоєму листі, вийшло стільки; як ти смієш писати мені “і”, а ще “стільки”», – то і я, коли ти залишишся серйозною, скоріше за все твердо вирішу, що тим тебе образив, і буду нещасний. Адже врешті-решт це справді могло б образити, перевірити ж важко.

Не забувай і про те, що хоч самі по собі жарт і серйозність легко розрізнити, але у людей, які для тебе важать так багато, що від них залежить твоє життя, це знову-таки нелегко, ризик надто вже великий, очі робляться як мікроскопи, ба – тоді вони вже нічогісінько не розрізняють. У цьому сенсі я і в сильні мої часи був не сильний. Наприклад, у першому класі початкової школи. Наша куховарка, маленька, суха, худа, гостроноса, з позападалими лицями, жовтувата, але міцна, енергійна і впевнена, щоранку відводила мене в школу. Ми жили в будинку, який відділяє малий Ринг від великого. І спершу треба було перейти через Ринг, потім через Тайнгасе, потім через щось на кшталт підворіття вийти на Фляйшмарктгасе і вниз на Фляйшмаркт. І ось, мабуть, цілий рік щоранку повторювалося одне і те ж. Виходячи з дому, кухарка казала, що розповідь учителю, яким неслухом я був удома. Ну, я, напевно, був не так неслухом, як упертюхом, нікчемним, сумовитим, злим, і, звичайно, для вчителя завжди б знайшлося що-небудь веселеньке. Я це розумів і тому сприймав кухарчину загрозу цілком серйозно. Але спочатку я думав, що йти до школи страшенно далеко і дорогою багато чого може статися (ось із такої уявної дитячої легковажності мало-помалу, бо ж дороги не такі вже й довжелезні, виростає ця боязкість і мертвоока серйозність), і принаймні на Старомеському Рингу я ще дуже сумнівався, чи наважиться кухарка, персона важлива, але важлива все ж тільки вдома, заговорити з учителем, адже він – персона всесвітньо важлива. Ймовірно, я навіть і говорив щось у цьому дусі, і тоді кухарка, як звичайно коротко, ледь розтуляючи вузькі неблаганні губи, відповідала, що я можу і не вірити, але вона скаже. Неподалік від виходу на Фляйшмарктгасе – для мене це донині містечко історично знаменне (в якому районі ти жила в дитинстві?) – жах перед загрозою переважував. Школа і без того була для мене кошмаром, а тут ще й кухарка докидала страху. Я починав просити, вона мотала головою, що більше я просив, то важливішим здавалося мені моє прохання і то страшнішою – небезпека, я зупинявся, перепрошував, вона тягла мене далі, я погрожував їй батьківською відплатою, вона сміялася, тут вона була всесильна, я хапався за двері крамниць, за будинкові роги, не хотів іти далі, поки вона мене не пробачить, за спідницю тягнув її назад (їй теж доводилося нелегко), але вона тягла мене вперед, запевняючи, що і це розповідь учителю, ми вже спізнавалися, годинник на церкві Якова бив восьму, лунав шкільний дзвоник, інші діти припускалися бігти, а запізнення я завжди боявся панічно, ми теж побігли, а в голові стукало: «Скаже – не скаже...» Загалом, вона нічого не говорила, ніколи, але можливість у неї була завжди, до того ж наче дедалі більша (вчора я не

³⁷ Больцано (іт.).

сказала, а ось сьогодні скажу неодмінно), і від цієї можливості вона не відмовлялася. Іноді – тільки подумай, Мілено, – від люті на мене вона тупала ногами по бруківці, і, бувало, якась вуглярка все це бачила. Ет, Мілено, що за дурниці і до якої ж міри я належу тобі разом з усіма кухарками, і погрозами, і всією цією немислимою курявою, що її здійняли 38 років і що осідає в легенях.

Але я зовсім не хотів цього говорити або хотів, тільки по-іншому, вже пізно, доведеться закінчувати і лягати спати, а спати я не зможу, бо залишив лист до тебе недописаним. Якщо коли-небудь ти захочеш дізнатися, як я жив раніше, я пришлю тобі з Праги величезного листа, якого десь півроку тому написав батькові, але так і не віддав.

А на твій лист я відповім завтра або, якщо ввечері вже буде пізно, післязавтра. Я затримаюсь тут ще на кілька днів, адже вирішив не їздити до батьків у Франценсбад,³⁸ утім, те, що я просто залишаюся лежати на балконі, взагалі-то рішенням не назвеш.

Ще раз дякую тобі за лист.

Ф.

³⁸ Франтишкови-Лазне – курортне місто у Чехії, в Рудних горах, на території Карловарського краю.

(Меран, 23 червня 1920 р.)

Середа

Важко говорити правду, бо хоч вона і одна, але жива, і тому у неї, як у всього живого, мінливе обличчя («krásná vůbec nikdy, vážně ne, snad někdy hezká»³⁹). Якщо б я відповідав тобі в ніч із понеділка на вівторок, це було б жахливо, я лежав у ліжку як під тортурами, цілу ніч я відповідав тобі, скаржився тобі, придумував, як тебе відлякати від себе, проклинав себе. (Це все ще тому, що твій лист прийшов пізно ввечері, а перш ніж настала ніч, я був особливо збуджений і похопливий.) Рано-

вранці я поїхав у Боцен, звідти електричкою до Клобенштайна і там, на висоті 1200 м, дихав – правда, так і не прийшовши до тями, – чистим, майже крижаним повітрям поблизу перших відног доломітових скель, а потім, поворітьма, написав тобі таке (зараз я це перепишую, але навіть і ці міркування здаються мені – принаймні сьогодні – занадто різкими; так змінюються дні: нарешті я один, повертаюся в Меран, інженер залишився в Боцені. Я не надто крався через те, що інженер і краєвиди вмішалися між мною і тобою, бо ж і сам був як не свій. Учора до о пів на першу ночі я був з тобою – писав тобі і ще більше думав про тебе, – потім до шостої ранку крутився в ліжку зі своїм безсонням, потім здригнувся-таки і витрусив, як витрушує чужа людина іншу чужу людину з ліжка, і це було добре, тому що, якби залишився я в Мерані, то все одно збув день геть бездарно. Дарма, що цю прогулянку я, власне кажучи, не зовсім навіть усвідомив і вона залишиться в моїй пам'яті лише як не надто виразний сон. А ніч була такою болісною тому, що ти своїм листом (у тебе пронизливий погляд, це було б ще нічого, на вулицях повно людей, і вони привернуть очі до себе, але ось безстрашність цього погляду і надто те, що у тебе є сили зазирнути ще далі, ніж він, – ось що головне, і ти це знаєш) – своїм листом ти знову пробудила моїх старих знайомих, усіх тих дияволів, які одним оком сплять, а іншим визирають доброї нагоди воскреснути; це, звичайно, жахливо, відразу піт проймає через страх (але страх цей, присягаюся тобі, ні перед чим іншим, лише перед ними, перед незбагненними силами), але це і добре, це тільки здоров'ю на пожиток: приймаєш їхній парад і знаєш, що вони є. Але все-таки ти не вельми тлумачиш мої слова: «Їдь із Відня!» Я написав це не легковажно (але під враженням цієї історії; власне, думка про подібні зв'язки насправді до того часу не зринала мені в голову, і я був такий здивований, що нагальний від'їзд із Відня видався мені річчю звичайною, з найкористолібношого міркування, що те, що через мою вину стосується тільки до твого чоловіка, цілком стосується власне лише мене, сто і тисячу разів наспівало мене і розтинала. Тут я нічим не відрізняюся від тебе), і жодних відчутних труднощів я не боявся (хоч заробляю я трохи, але, думаю, на нас двох цілком би вистачило, – звичайно, якщо не приточувати хворобу), а потім я абсолютно щирий і в думках своїх, і в їх вираженні (я і раніше був таким, але одна ти це змогла побачити, і твій погляд мені така підмога!). Чого я боюся – боюся з розкритими від жаху очима, в непритомному безпам'ятстві страху (якщо б я міг спати так глибоко, як занурююся в страх, я б уже не жив), – чого я боюся, так це таємної змови проти мене (ти зрозумієш її краще, прочитавши мого листа до батька, але все одно не зовсім зрозумієш, тому що лист занадто цілеспрямовано побудовано) – змови, заснованої приблизно на тому, що я – я на грандіозній шахівниці всього лише пішак пішаком, і ще менше, – раптом усупереч твердим правилам гри, всю її плутаючи, збираюся зайняти місце королеви, – я, пішак пішаком, фігура, отже, просто неіснуюча, яка не бере участі в грі, – а то,

³⁹ Узагалі негарна, аж ніяк, либонь, іноді приваблива (чес.).

дивись, ще й місце самого короля, а то і всю дошку! – і що варто мені насправді цього захотіти, все мало б відбутися зовсім в інший, нелюдський спосіб.

Тому те, що я тобі пропоную, важить для мене куди більше, ніж для тебе. Цієї миті безсумнівне, без жодної ознаки хворобливості, – це те, що дарує безумовне щастя.

* * *

Так було вчора, сьогодні ж я, наприклад, міг би сказати, що напевно приїду до Відня, але, позаяк сьогодні – це сьогодні, а завтра – це завтра, я залишаю для себе свободу дій. Зненацька я тебе у жодному разі не заскочу і відразу після четверга теж не з'явлюся. Якщо я поїду до Відня, то попереджу тебе пневматичною поштою (нікого, крім тебе, я не зміг би бачити, це вже точно) – але десь у вівторок цього напевно не станеться. Я би приїхав на Південний вокзал – куди їхатиму, ще не знаю, тож у готелі біля Південного вокзалу зупинюся; шкода, що я не знаю, де ти в тому кварталі даєш уроки, тоді я міг би чекати там тебе годині о п'ятій. (Цю фразу я, мабуть, читав уже в якійсь казці – десь поблизу від іншої фрази: «А якщо вони не померли, то живуть іще й досі».) Вивчав сьогодні план Відня, на мить мені здалося незбагненим, навіщо збудували таке величезне місто, – адже тобі потрібна однешька кімната.

Ф.

Можливо, я написав залишеною поштою кілька листів Поллак.⁴⁰

⁴⁰ Йдеться швидше за все про сестру Кафки – Валлі (Валері), що 1913 року вийшла заміж за Йозефа Поллака (1882–1942).

(Меран, 24 червня 1920 р.)

Четвер

Коли не виспишся, буваєш куди спритніший, аніж коли висипаєшся, вчора я трошки виспався і відразу ж понаписував усіляких дурниць щодо поїздки до Відня. Зрештою, ця поїздка не дрібниця, щоб брати її на кпини. Я жодним чином не збираюся тебе вражати, на одну думку про це мене бере з-за спини. Я ж зовсім не з'явлюся до тебе на квартиру. Якщо в четвер ти не отримаєш листа пневматичною поштою, значить, я поїхав до Праги. До речі, як кажуть, я приїхав би таки на Західний вокзал, – учора я, здається, написав про Південний, – ну, та це все одно. І я не надто вже сильно переступаю середню межу непрактичності, нетранспор-табельності, недбалості (за умови, що трохи посплю), можеш із цього приводу не турбуватися, якщо я сяду в вагон, який іде до Відня, то і вийду скоріше за все у Відні, найбільші клопоти пов'язані з посадкою. Отже, до побачення (не конче у Відні, можна і в листах).

Ф.

«*Roricha*»⁴¹ чудова – чудова, але водночас не те щоб чудова – не надто чудова, це історія як стонога; щойно одного разу жартома приштрикнули її до землі, вона більше не може пере-суватись і закликає, неспроможна рушити навспак, будь-яка свобода, рух першої половини втрачено. А крім того, читається вона, як лист Мілени Є., якщо це лист, то я йому відповім.

Що ж до «Мілени», то германство і єврейство не має з цим нічого спільного. Краще за всіх чеську розуміють (не кажучи, звичайно, про чеських євреїв) панове з «*Naše řeč*», на другому місці – читачі цього журналу, на третьому – передплатники, а я передплатник... І як такий кажу тобі, що в «Мілені» чеського тільки і є що зменшувальна форма: «Міленко». Подобається тобі це чи ні, але так стверджує філологія.

⁴¹ Мілена Єсенська посилала Кафці свій переклад новели Густава Майрінка «Прокляття жаби».

(Меран, 25 червня 1920 р.)

Так, ми починаємо неправильно розуміти одне одного, Мілено. Ти думаєш, я хотів допомогти тобі, але ж я хотів допомогти собі. Ні слова більше про це. І про снадійне я тебе не запитував, скільки я знаю.

Я ледве знав Отто Гросса;⁴² але я помітив, що тут щось важливе простягало принаймні руку зі «смішного». Безпорадний настрій його друзів і родичів (дружина, швагро, ба – загадково мовчазне немовля серед дорожніх сумок – щоб він, бува, не випадав із ліжка, коли лишався сам – пив чорну каву, їв садовину, їв усе, що хотів) дещо нагадував настрої послідовників Христа, коли ті стояли попід розіпнутим. Я тоді саме приїхав з Будапешта, куди супроводив мою наречену і потім, як викручена ганчірка, їхав до Праги попри крововилив. Гросс, дружина і швагро їхали з тієї ж нічної поїздки. Корова рад-не-рад, як завжди співала й шуміла півночі, жінка тулилась у кутку в смітті – місця нам дісталися в коридорі, і ми спали (міцно, але убезпечені без видимого успіху Гросса). А Гросс майже цілу ніч щось мені розказував (хіба що зрідка ненадовго перериваючись, вочевидь, щоб зробити собі ін'єкцію), приймаючи так мені здавалося, бо ж, власне, я нічогосінько не тямлю. Він пояснював своє вчення на прикладі якогось фрагменту Святого Письма, що його я не знав, але через лякливість і втому я не казав про це. Він без упину розбирав цей уривок, безперервно подаючи новий матеріал, без упину вимагаючи мого розуміння. Я механічно кивав, а він майже розпливався мені перед очима. До речі, я вважаю, що навіть при доброму розумі я б цього не збагнув, моя думка холодна й повільна. Так спливла ніч. Були й інші перерви. Часом він зупинявся на кілька хвилин, узявшись за щось і піднісши руки, геть напружений, дорогою тремтів усім тілом і при цьому спав. Згодом у Празі я бачив його лише перебіжно.

Так, звичайно, не те щоб немюзикальність була нещастям; по-перше, для мене це не нещастя, а річ спадкова від предків (дід мого батька був м'ясником у селі біля Страконіце,⁴³ мені не треба було їсти стільки м'яса, скільки він наробував і до певної міри мене підтримував), ба – спорідненість важить для мене багато, а втім, це-таки людське нещастя, подібне до того, коли не можеш заплакати чи заснути. І зрозуміти музичних людей означає ж майже немюзичність.

Ф.

Якщо приїду до Відня, телеграфую або напишу тобі, отже, на поштамт. У вівторок або в середу. Зрозуміло, всі листи були оплачені, невже по конверту не видно, що марки зірвали?

⁴² Син професора права Ганса Гросса, студент-психоаналітик, 1921 року заморив себе голодом.

⁴³ Місто на південному заході Чехії в Південночеському краї, на річці Отаві (басейн Влтави).

(Меран, 25 червня 1920 р.)

П'ятниця, ввечері

Понаписував сьогодні вранці всіляких дурниць, і ось прийшли обидва твоїх листи, такі переповнені, такі милі. Відповім я на них усно: у вівторок, якщо не трапиться нічого несподіваного в мені або зовні, я буду у Відні. Було б, звичайно, вельми розумно, якби я (на вівторок, мені здається, припадає свято, і можливо, що пошта, з якою я збираюся тобі в Відні телеграфувати або надіслати листа, буде закрыта) вже сьогодні тобі сказав, де я тебе чекатиму, але я б до того часу просто задихнувся, якщо б зараз назвав тобі якесь місце і потім три дні бачив його перед собою – порожнє і змушене чекати того моменту, коли у вівторок я прийду туди такої-то і такої-то години. О, Мілено, чи є взагалі в світі стільки терпіння, скільки треба на такого, як я? Скажеш мені про це у вівторок.

Ф.

(Поштова листівка, поштовий штамп: Wien 29.VI.20)

Адресат: M. Jesenská Wien VIII

До запитання

Postamt Bennogasse-Josefstädterstraße

Посиляч: Dr. Kafka Hotel Riva

Вівторок, 10 година ранку

До 12-ї години цей лист, мабуть, не прийде, напевно навіть не прийде, зараз уже 10.

Тоді все відкладається на завтра; можливо, це і добре, бо ж хоч я і в Відні, сиджу в кафе біля Південного вокзалу (що тут за какао, що за печиво, і цим ти живеш?), але я ще як би не зовсім тут, дві ночі поспіль не спав, утім, невідомо, чи засну і третьої, в цьому готелі «Ріва» біля Південного вокзалу, поруч з гаражем. Загалом, нічого кращого не можу придумати, крім ось цього: чекаю на тебе в середу перед готелем, починаючи з десятої ранку. Прошу тебе, Мілено, не лякай мене – не з'являйся несподівано збоку або ззаду, і я теж не буду.

Сьогодні, можливо, займуся оглядом визначних пам'яток: Лерхенфельдерштрассе, пошта, по окружному поясу від Південного вокзалу до Лерхенфельдерштрассе, крамниця вуглярки та ін., – постараюся бродити якнайнепомітніше.

Твій

[Прага, 4 липня 1920 р.]

Неділя

Сьогодні, Мілено, Мілено, Мілено – нічого іншого писати сьогодні не можу! Одначе. Отже, сьогодні, Мілено, пишу лише в поспіху, втомі і неприязності (останнє, втім, напевно збережеться і завтра). Та й як не бути втомленим? Хворому пообіцяли відпустку на цілих три місяці, а дали чотири дні, причому від вівторка до неділі лише уривками, та до того ж відрізали від кожного дня вечір і ранок. Хіба правда не за мною, що я не зовсім видужав? Хіба не за мною правда? Мілено! (Це тобі на вухо, на ліве, а ти лежиш на бідному ліжку, спиш глибоким сном доброго походження і повільно, ще нічого не усвідомлюючи, повертаєшся з правого боку на лівий – до моїх губ.)

Як я доїхав? Спочатку все було дуже просто, на пероні не виявилось газет. Зайвий привід вибігти на площу, але тебе там уже не було – усе гаразд. Я зайшов у купе, потяг рушив, я розкрив газету, почав читати – усе було ще гаразд; за кілька хвилин я відклав газету – і раптом зрозумів, що тебе вже немає зі мною, вірніше, ти була зі мною, я це відчував усім своїм еством, але тепер це твоє буття зі мною було зовсім іншим, ніж у минулі чотири дні, і я мав ще до цього звикнути. Почав знову читати, але щоденник Бара,⁴⁴ що починався описом курорту Кройц у Грайні на Дунаї. Тоді я відклав газету, але, коли виглянув у вікно, повз якраз проїжджав потяг, і на вагоні був напис: «Грайн». Я відвів погляд і почав роздивлятися по купе. Пан навпроти читав «Národní Listy» від минулої неділі, там я побачив фейлетон Ружени Єсенської,⁴⁵ попросив почитати; починаю читати – без ладу, знову кидаю – і ось сиджу, а просто переді мною твоє обличчя, яким воно було при прощанні на пероні. Те було явище природи, якого я ще зроду не бачив: сонячне світло, що тьмариться не через хмари, а зсередини.

Ну що мені ще сказати? Горло відмовляє, руки не слухаються.

Твій

Завтра продовжу опис цієї дивної мандрівки.

⁴⁴ Кафка говорить про «Щоденник» (1909) австрійського письменника, публіциста і критика Германа Бара (1863–1934). Окремі тексти його друкувалися спершу на сторінках декількох видань.

⁴⁵ Тітка Мілени (1863–1940), регулярна дописувачка газети «Národní Listy».

(Прага, 4 липня 1920 р.)

Неділя, трохи перегадом

Послугач передасть тобі вкладений лист (будь ласка, порви його і лист Макса теж), на нього треба було відповісти негайно, я написав, що буду в неї о 9-й ранку. Що я повинен сказати, абсолютно ясно, як я це скажу – не знаю. Боже правий, уявляю собі: я одружений, повертаюся додому і натрапляю не на послугача, а на ліжку, щоб у нього заритися, наглухо сховатися від усіх – без будь-якого підземного ходу до Відня! Я це говорю собі, щоб усвідомити самому, яка легка і тяжка місія, що мені належить.

Твій

Я посилаю тобі її лист, ніби сподіваючись добитися, щоб ти була геть поруч зі мною, коли я снуватимуся вперед і назад перед її будинком.

(Прага, 4–5 липня 1920 р.)

Неділя 11.30

3) нумерую принаймні ці листи, щоб жоден не пройшов повз тебе, так само як я не повинен пройти повз тебе в маленькому парку.

Результату жодного, хоча адже все ясно, і так само ясно мною було все сказано. Подробиці не переказуватиму – хіба тільки те, що вона не сказала ні про тебе, ні про мене жодного хоч скільки поганого слова. Через суцільну ясність я навіть не відчув жодного співчуття. Я міг лише сказати – і це цілковита істина, – що в наших з нею стосунках нічого не змінилось і навряд чи коли-небудь зміниться, ось тільки – ні, не можу більше, це огидно, це ремесло ката, не моє ремесло. Лише одне, Мілено: якщо вона важко захворіє (вона мов з хреста знята, відчай її незмірний, завтра після обіду я до неї знову піду) – отож, якщо вона захворіє або ще щось із нею трапиться, я вже не матиму право над цим, я ж можу тільки знову і знову говорити правду, а ця правда не просто правда, а щось більше, я весь розчинився у тобі, коли йду з нею поруч, – якщо, отже, щось трапиться, то приїзди, Мілено!

Ф.

Я написав дурницю, не можеш ти приймати – з тієї ж таки причини.

Завтра пошлю тобі на хатню адресу свого листа до батька, будь ласка, збережи його – раптом я його одного разу все-таки віддам йому. Постарайся, щоб він нікому не упав у вічі. А коли сама читатимеш його, постарайся зрозуміти всі адвокатські зачіпки – це ж адвокатський лист. І не забувай при цьому про твоє таке вагоме «і все-таки!».

Понеділок, вранці

Посилаю тобі сьогодні «Бідного Шпільмана»,⁴⁶ не тому, що він неабияк важить для мене, так він важив одного разу, багато років тому. Я посилаю його тому, що його автор такий віденський і такий немюзичний, просто хоч плач, – і ще тому, що він дивився на нас згори в Народному саду (на нас! Ти йшла поруч зі мною, Мілено, подумай, ти йшла поруч зі мною!), і тому, що він такий бюрократичний, і тому, що він кохав діловиту дівчину.

⁴⁶ Новела Франца Грільпарцера, що її любив Кафка.

(Прага, 5 липня 1920 р.)

4) Понеділок, уранці

Сьогодні прийшов твій лист, написаний у п'ятницю, а згодом – нічний лист того ж дня. Перший такий сумний, із сумними пероновими рисами, сумний не через свій зміст, а тому що він застарів, адже все вже в минулому: наш спільний ліс, наші спільні передмістя, наша спільна дорога. А вона ж не закінчується, не йде в небуття, ця пряма, мов стріла, спільна дорога, вгору по кам'янистому провулку, назад по алеї до вечірнього сонця, вона не скінчиться, і все ж це дурний жарт – казати, що вона не скінчиться. Навколо тут, куди не глянь, якесь шпаргалля, кілька листів, я їх щойно прочитав, привітання в директора (я не звільнений) і ще в двох-трьох кімнатах, і до всього цього у вухах дзвенить маленький дзвіночок: «Вона вже не з тобою»; правда, є ще десь у небесах велетенський дзвін, і він дзвонить: «Вона не залишить тебе» – та маленький дзвіночок геть близенько, у вухах! А потім цей нічний лист – незбагненно, як його можна читати, незбагненно, як можуть достатньою мірою розширюватись і стискатися груди, дихаючи цим повітрям, незбагненно, як можна бути далеко від тебе.

І проте я не скаржуся, це все не скарга, і ти мені дала слово.

* * *

Тепер історія поїздки, і спробуй тільки потім сказати, що ти не янгол: я віддавна знав, що моя австрійська віза, власне (і не власне) кажучи, два місяці як за давнеча, але в Мерані мене запевнили, що для транзиту вона зовсім не потрібна, і справді, при теперішньому в'їзді в Австрію мені ніхто не ставив це на карб. Ось чому я і в Відні геть забув про цей недогляд. Однак під час паспортного контролю в Гмюнді чиновник – молодий, суворий чоловік – негайно цю помилку виявив. Паспорт відклали вбік, усіх пропустили далі на митний контроль, а мене – ні, вже одне це було досить кепсько (мені весь час чинять перешкоди, бо лише перший день, я ще не зобов'язаний вислуховувати казенне патякання, а постійно хто-небудь силкується прогнати мене від тебе, чи то пак тебе від мене, але це їм не вдасться, Мілено, правда? – нікому і ніколи). Ось як, значить, усе було, але тут уже взялася за справу ти. Приходить прикордонник – привітний, відкритий, австрійський, співчутливий, щирий – і по сходах і коридорах веде мене в прикордонну інспекцію. Там, зі схожою помилкою в паспорті, вже стоїть румунська єврейка, дивним чином теж твоя дружня посланниця, єврейський ти янголе.

Утім, ворожі сили поки набагато могутніші. Височенний інспектор і його коротун помічник, обидва жовті, щуплі, затяті, принаймні зараз, забирають паспорт у свої руки. Інспектор одразу безапеляційно оголошує: «Повертайтеся до Відня й отримайте в поліції належну візу!» Я тільки і можу, що кілька разів повторити: «Для мене це жахливо». Інспектор відповідає, теж кілька разів, іронічно і злісно: «Вам тільки так здається». – «А чи не можна отримати цю візу телеграфом?» – «Ні». – «А якщо сплатити всі витрати?» – «Ні». – «Чи є у вас тут вищий орган?» – «Ні». Жінка, яка бачить мої муки і зберігає неймовірний спокій, просить інспектора пропустити бодай мене одного. Занадто слабкі засоби, Мілено! Так тобі з ними не впоратися. Рад не рад, а треба пройти довгий зворотний шлях до паспортного контролю і забрати багаж, тож виїхати сьогодні нема абсолютно жодної надії. І ось ми сидимо в кімнаті прикордонної інспекції, поліцейському теж нічим нас особливо втішити, хіба тільки тим, що можна продовжити квитки тощо, інспектор сказав своє останнє слово і пішов у кабінет, лише коротун помічник ще тут. Я підраховую: наступний потяг до Відня відходить о 10-й вечора,

прибуває до Відня о пів на третю ночі. У мене ще не пройшли укуси «рівських» клопів, який буде мій номер біля вокзалу Франца Йозефа? Але я ж взагалі номер не отримаю і тоді поїду прямо на Лерхенфельдерштрассе (так, о пів на третю!). І попрошу притулку там (авжеж, о 5-й ранку). Але хай там як, а вранці в понеділок я неодмінно повинен отримати візу у паспорті (але чи отримаю я її відразу, а не у вівторок?), а тоді вирушити до тебе, влаштувати тобі сюрприз у дверях, які ти відкриєш. Божечку небесний. Тут думки роблять перерву, потім біжать далі: але в якому ж стані я буду після цієї ночі і їзди, а ввечері мені знову їхати шістнадцятигодинним потягом, в якому вигляді я доберуся до Праги і що скажу директору, якого знову доведеться телеграфом просити про продовження відпустки? Все це тобі, зрозуміло, ні до чого, але що ж робити? Іншого виходу немає. Єдиним невеликим полегшенням було б, набігає мені раптом на думку, переночувати в Гмюнді і виїхати до Відня вранці, і я, вже зовсім втомлено, питаю коротуна помічника щодо ранкового потяга до Відня, що відходить о пів на шосту і прибуває об 11-й ранку. Гаразд, отже, я поїду на ньому, і румунка – теж. І тут розмова раптово звертає геть в інший бік, не знаю, яким чином, – несподівано з'ясовується, що коротун помічник хоче нам підсобити. Якщо ми переночуємо в Гмюнді, то рано-вранці, коли в конторі нікого, крім нього, немає, він потайки пропустить нас до Праги пасажирським потягом, тоді ми вже о 4 годині дня будемо в Празі. Інспектору ми повинні сказати, що ми поїдемо до Відня ранковим потягом. Чудесно! Втім, чудесно лише відносно, бо ж телеграфувати в Прагу все одно доведеться. Немає ради. Приходить інспектор, ми розігруємо маленьку комедію з ранковим віденським потягом, потім помічник відсилає нас геть, увечері ми тишком-нишком зустрінемося з ним для обговорення подальшого. У сліпоті своїй я думаю, що це все виходить од тебе, тоді як насправді це лише останній удар ворожих сил. Отже, ми, та жінка і я, поволі виходимо з вокзалу (поспішний потяг, який мав відвезти нас звідси, досі стоїть біля платформи, перевірка багажу тягнеться довго). Чи далеко до міста? Година. Нова невдача. Але виявляється, що і біля вокзалу є два готелі, в один із них ми і подамося. Перед готелями проходить колія, треба перейти через рейки, але по гілці саме наближається товарняк; я переходжу – напевно встигну, але супутниця мене затримує, а товарний потяг просто перед нами зупиняється, і доводиться чекати. Невеликий доважок до наших знегод, думаємо ми. Але саме це очікування, при тому, що в Прагу я в неділю вже не потраплю, виявляється заворотним пунктом. Наче ти, як немов оббігала всі готелі біля Західного вокзалу, тепер оббігала всі небесні ворота, щоб просити за мене, – від вокзалу, а це далеченько, до нас, закекавшись, поспішає твій поліцейський і кричить: «Ідіть мерщій назад, інспектор вас пропускає!» Та невже? Такої хвилини просто стискає горло. Разів десять ми припрошуємо поліцейського, перш ніж він бере від нас гроші. А тепер швидше назад, забрати в інспекції багаж, бігцем до паспортного контролю, потім на митницю. Але ти вже все полагодила, у мене немає сил тягти багаж – і поруч одразу негайно виростає носильник, біля паспортного контролю потрапляю в штовханину – поліцейський розчищає мені дорогу, при перевірці багажу, сам того не помітивши, гублю футляр із золотими шпоньками – чиновник знаходить його і віддає мені. Ми сідаємо в потяг і негайно від'їжджаємо, нарешті я можу утерти піт з чола і грудей. Залишайся завжди зі мною!

Ф.

(Прага, 5 липня 1920 р.)

5) Здається, понеділок

Звичайно, треба б лягти спати, вже перша ніч, я б давно написав тобі ще ввечері, але тут був Макс, якому я-таки дуже зрадив і відвідати якого мені досі заважали дівчина і тривога за неї. До 8.30 я був із дівчиною, о 9-й прийшов Макс, і до 12.30 ми з ним гуляли. Уяви собі, я думав, що в листах сказав йому, як мені здається, з граничною ясністю, що ти [...тити – писання знову кілька разів переривається] – що саме ти і є та, про кого я говорю, – а він нічого не зрозумів і тільки тепер дізнався ім'я (я, до речі, писав не грубо навпрямки, бо ж, як-не-як, листи могла прочитати і дружина). І ось знову, Мілено, одна з моєї брехень, друга: колись ти, злякана, цікавилася, чи лист Макса мав на увазі історію Райнера (я хотів написати «Макс», написав «Мілена», ім'я викреслив, не засуджуй мене, мені справді до сліз прикро) як попередження. Я навіть думав, що це не попередження, але щось на кшталт музики до тексту, втім, у супереч тобі, коли я тебе так лякаю

на правих берегах першої сторінки листа (напис на стор. 90, рядок 30, гай-гай!)). *І, попри все, часом я вірю, що якщо пощастить померти, то це має статися зі мною. І якщо хтось, кому судилося померти, може, дякуючи щастю, зостатися живим, то я житиму.*

бачиш, я відкинув [я мав встати, одна зі страшних мишей гризе деінде], свідомо брешучи, будь-які відносини. Тепер виявляється, що насправді не було жодних стосунків, але я не знав цього, і тому я збрехав.

Про дівчину: сьогодні було краще, але дорогою ціною – я дозволив їй написати тобі. І дуже про це шкодую. Знак мого страху за тебе – телеграма, яку я нині послав тобі на поштамт до запитання («Дівчина пише тобі відповідай приязно і... – тут я взагалі-то хотів вставити «дуже», – гостро і не залишай мене»). В цілому сьогодні все пройшло спокійніше, я запанував над собою і розповідав про Меран мирно, настрої став менш загрозливим. Але щойно мова знову зайшла про головне – довгі хвилини дівчина поруч зі мною на Карлсплац тремтіла всім тілом, – я тільки й міг сказати, що поруч із тобою все інше, навіть залишаючись саме по собі незмінним, зникає і зводиться нінащо.

Вона поставила своє останнє запитання, перед яким я завжди був беззахисний, а саме: «Я не можу піти, але якщо ти мене відішлеш, то я піду. Ти мене відсилаєш?» (Якщо не брати до уваги зарозумілість, у тому, що я це розповідаю, є щось глибоко огидне, але розповідаю я це зі страху за тебе. Чого б я тільки не зробив зі страху за тебе. Бачиш, що за дивовижний новий страх.) Я відповів: «Так». На це вона: «Але я не можу піти». І тут вона, понад свої сили балакуча, миле добре створіння, почала розповідати, що все це їй незрозуміло, що ти кохаєш свого чоловіка, а потайки говориш зі мною тощо. Правду кажучи, тут прослизнули і недобрі слова про тебе, за які я хотів і мав її побити, але хіба ж я не мусив дати їй переплакати, принаймні це? Вона згадала, що хоче написати тобі, і я в тривозі про неї і в нескінченній довірі до тебе дозволив їй це зробити, хоча і знав, що мені це коштуватиме кілька ночей. Якраз те, що дозвіл заспокоїв її, турбує мене. Будь доброзичливою і суворою, але більше суворою, ніж доброзичливою, але що я кажу, хіба ж я не знаю, що ти напишеш все правильно, як слід. І хіба мій страх, що вона у своїй біді напише що-небудь підступне і в такий спосіб відновить тебе проти мене, не є для тебе глибоко принизливим? Він принизливий, але що мені робити, якщо замість серця в грудях б'ється цей страх? Усе-таки даремно я дав їй дозвіл. Ну що ж,

завтра я знову побачуся з нею, завтра свято (Гус⁴⁷), вона дуже просила мене про післяобідню прогулянку, після, до кінця тижня, сказала вона, мені приходити не потрібно. Можливо, я ще зумію збити їй писати лист, якщо вона вже його не написала. Але,

На лівому березі останньої сторінки листа: *ще одна причина, чому я дозволив їй писати. Вона хотіла побачити листи від вас до мене. Я не можу їх показати.*

хоча, сказав я собі потім, можливо, вона і справді бажає тільки пояснення, можливо, твоє слово якраз і заспокоїть її своєю доброзичливою строгістю, а можливо, – так біжать тепер усі мої думки – вона впаде перед твоїм листом на коліна.

Франц

⁴⁷ Запроваджене за часів ЧССР свято Яна Гуса, що відзначалося 6 липня (цього дня Яна Гуса 1415 року спалили у німецькому містечку Констанці).

(Прага, 6 липня 1920 р.)

б) Вівторок, уранці

Невеликий удар для мене: телеграма з Парижа, з повідомленням, що завтра ввечері приїжджає старий дядечко,⁴⁸ якого я, до речі сказати, взагалі дуже люблю, а живе він в Мадриді і вже багато років тут не бував. Удар тому, що це відбере у мене час, мені ж весь час і навіть в тисячу разів більше, ніж увесь час, а ще краще – весь, весь час, який тільки є, потрібен для тебе, для роздумів про тебе, для дихання в тобі. І тутешня квартира стане неспокійна, і вечори неспокійні, я б хотів бути де-інде. Багато що хотілося б зробити по-іншому, і бюро мені зовсім ні до чого, але потім я знову вирішив, що цілком заслуговую ударів по обличчю, коли висловлюю бажання, що перевершують цю реальність, цю належну тобі реальність.

Чи можу я поїхати до Лорена?⁴⁹ Він, приміром, знає Піка.⁵⁰ Хіба не могло б легко статися так, що виплило моє перебування у Відні? Напишіть мені про це.

Макс дуже схвилюваний тим, про що ви кажете про Пршибрама⁵¹ з санаторію, він звинувачує себе в тому, що легковажно порвав те, що вже написав для нього. Він також має такі стосунки з владою, що міг би без особливих труднощів доскочити потрібного. Він дуже сильно просить вас підсумувати те, що слід сказати про кривду, завдану Пршибраму. Якщо можете, надсилайте мені цю коротку підбірку час від часу. (Російською означає: кажи.)

* * *

Чомусь не можу більше нічого тобі написати, крім того, що стосується тільки нас, нас двох у шттовханіні світу. Все чуже, чуже. Несправедливість! Несправедливість! Але губи шепочуть іноді, а обличчя устромилось тобі в коліна.

* * *

По Відні залишилася гіркота, можна я це скажу? Там, у лісі, на другий день, по-моєму, ти сказала щось на зразок: «Боротьба з передпокоєм довго тривати не може». А в передостанньому Меранському листі пишеш про хвороби. Як мені знайти вихід між двома цими речами? Я кажу це не з ревності, Мілено, я не ревную. Або світ такий малий, або ми такі величезні, в кожному разі ми заповнюємо його цілком. До кого мені ревнувати?

⁴⁸ Альфред Льові (1852–1923) – брат матері Кафки, який посідав пост директора залізниць у Мадриді.

⁴⁹ Арно Лорен (1889–1945) – головний редактор видання «Тribuna».

⁵⁰ Отто Пік (1887–1940) – чеський письменник, поет, драматург, перекладач, театральний критик, видавець. Син дрібного крамаря.

⁵¹ Карл Пршибрам (1883–1973) та його брат Евальд були друзями Кафки. Карл був пацієнтом санаторію «Veslavín», який згадуватиметься згодом.

(Прага, 6 липня 1920 р.)

7) Вівторок, увечері

Бачиш, Мілено, тепер я посилаю тобі навіть цей лист, зовсім не знаючи, що в ньому написано. Вийшло так: я обіцяв їй сьогодні о 03.30 бути біля її будинку. Збиралися покататися на пароплаві; але вчора я ліг дуже пізно і майже не спав, тому з ранку пневматичною поштою відправив їй записку: після обіду мені необхідно поспати, тому прийду тільки о 6-й. У своєму занепокоєнні, що за всіх письмових і телеграфних гарантій аж ніяк не бажало угамовуватися, я докинув: «Лист до Відня відішлемо тільки після того, як ми його обговоримо». Вона ж у напівнепритомності написала цього листа ще рано-вранці – хоча навіть не може сказати, що саме написала, – і відразу кинула у скриньку. Отримавши мою пневматичну депешу, бідолаха, обливаючись холодним потом, біжить на поштамт, примудряється десь вишукати лист, з радощів віддає службовцю всі свої гроші, причому тільки заднім числом лякається розміру суми, і ввечері приносить лист мені. Що мені тепер робити? Моя-бо надія на швидке, остаточне, успішне вирішення заснована на цьому листі і на впливі твоєї відповіді, і зізнатися, це надія безглузда, але іншої в мене немає. Коли я відкрию лист і задалегідь прочитаю, я, по-перше, ображу її, а по-друге, напевно, не зможу його тоді відіслати. Ось і шлю його тобі заклеєного, віддаю в твої руки цілком і повністю, як уже віддав у ці руки себе.

У Празі трохи похмуро, листів поки немає, на серці важкувато, і хоча зовсім неможливо, щоб уже прийшов який-небудь лист, серцю цього не поясниш.

Ф.

Її адреса: Julie Wohryzek
Na Smečkách 6

(Прага, 6 липня 1920 р.)

8) Вівторок, ще пізніше

Ледве кинув цей лист у поштову скриньку – і відразу подумав: як же я міг вимагати від тебе таке. Не кажучи про те, що прийняти тут правильне і необхідне рішення – все ж тільки мій клопіт, для тебе насправді абсолютно неможливо довіритися чужій людині і написати їй у відповідь такий лист. Ну що ж, Мілено, даруй мені ці листи і телеграми, добачай причину в моєму розумі, ослабленому прощанням з тобою; нічого страшного, якщо ти їй не відповіси, адже неодмінно знайдеться яке-небудь інше рішення. Не переймайся цим. Я просто донезмоги втомився від цих прогулянок, сьогодні на Вишеград, ось у чому річ. До того ж завтра приїжджає дядько, і я рідко буду сам.

Поговоримо про приємніше: чи знаєш ти, коли ти в Відні була одягнена найгарніше, ну просто до незмоги гарно? Тут навіть і сперечатися нема чого – в неділю.

(Прага, 7 липня 1920 р.)

9) Середа, вечір

Пишу похапцем, лише кілька слів на честь мого новосілля, – похапцем, бо о 10-й годині прибувають батьки з Франценсбада, о 12-й годині – дядько з Парижа, і всі хочуть, щоб я їх зустрів; новосілля – бо ж я, звільняючи дядькові місце, переїхав у порожню квартиру сестри, яка зараз в Марієнбаді. Порожня велика квартира, це прекрасно; щоправда, вулиця більш галаслива, але в цілому обмін аж ніяк не поганий. А написати я тобі мав неодмінно, тому що з моїх останніх жалобних листів (найжахливіший я сьогодні вранці від сорому порвав; подумай: у мене ще немає жодних звісток від тебе, але скаржитися поштою нерозумно, що мені пошта) ти могла зробити висновок, що я в тобі не впевнений, що боюся тебе втратити; немає, нічого подібного. Хіба змогла б ти стати для мене тим, що ти є, якщо був би в тобі не впевнений? Таке враження складається тому, що мені дано було пережити коротку тілесну близькість і потім раптову тілесну розлуку (Чому саме в неділю? Чому саме о 7-й ранку? Чому взагалі?), – від усього цього, звичайно, голова може піти обертом. Вибач! А тепер, на добраніч, прийми єдиним потоком всього мене і все моє – все, що радо має спочивати в тобі.

Ф.

10) Четвер, ранок

Вулиця галаслива, до того ж навскоси щось будують, перед вікном не російська церква, а житла, набиті людьми, – і все-таки: бути самому в кімнаті – це, напевно, умова життя, бути самому в квартирі – умова (якщо говорити геть точно: тимчасова) щастя (і – одна з умов, бо який сенс був би у квартирі, якби я не жив, якби в мене не було батьківщини, що дарує мені заспокоєння, – наприклад, пари ясних і синіх, незбагненою ласкою запалених очей); отже, квартира ця – одна зі складових щастя, все так тихо, душева, кухня, передпокій, три інші кімнати, не те що ці загальні квартири з їхнім гамором, з їхнім содомом, з нестримним кровозмішенням давно вже некерованих, розгнudzаних думок, бажань і тіл, коли у всіх закутках, між усіма ліжками і шафами плодяться недозволені зв'язки, невідповідні, випадкові речі, діти з перелюбу, – де незмінно все відбувається не як у трьох тихих пустельних передмістях у недільний день, а як в оглушливо метушливих багатолюдних передмістях у безперервний суботній вечір.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.